SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NAR ODUI

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU

KNJIŽEVNE NOVINE

ORGAN SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

BROJ 38 GODINA I | Adresa uredništva i administracije: Francuska 7 — Telefon: 28-098 | BEOGRAD, UTORAK, 2 NOVEMBAR 1948 | LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO UTORKOM | PRIMERAK 3 DINARA

SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ

Jovan POPOVIĆ

Četrdeset godina je prošlo otkako je umro Silvije Strahimir Kranjčević, jedan istaknuti pesnik hrvatskog i jugoslovenskih naroda, u četrdeset trećoj godini života, ophrvan neizlečivom bolešću, pošto je kroz rvanje s pitanjima tadašnje hrvatske i bosanske stvarnosti već izbio na vodeće mesto u hrvatskoj poeziji. Proslavljajući ga sada, ne iskopavamo ga iz prašnjavih biblioteka niti ga tražimo samo po antologijama i čitankama, nego ga nalazimo u svesti i osećanjima svakoga od nas, kao što su naši veliki pesnici prošlosti uvek uz nas kad se rešava i izvršuje nešto sudbonosno. Veliki deo njegovih književno-retoričnih stihova, u kojima se kovitlaju magle ispresecane sevanjem munja, s pravom je zaboravljen, i nije potrebno iz pijeteta pripisati im vrednost. No iz mnoštva njegovih pesama, nejednakih po sadržajnoj, idejnoj i izražajnoj vrednosti, izdiže se jedan broj trajnih i živih. Ostale su žive i trajaće dalje one njegove pesme u kojima je izrekao poetska svedočanstva o svome dobu i svojoj zemlji, a upravo u tim pesmama u kojima je izrekao poetski sadržaj nov u njegovom dobu i njegovoj zemlji našao je najčistiji izraz i najvišu formu za misaoni i emotivni sadržaj. O svojoj zemlji i svome dobu on nije rekao samo poetske istine, on je izrazio i sumnje, i nedoumice, i padove. I time je ponekad odrazio odnose koji su u njegovo doba vladali u Hrvatskoj i Bosni, u nagodbenjačkoj Hrvatskoj pod Kuen-Hedervariem i u okupiranoj Bosni pod Kalajem.

Za velikog pesnika izgleda banalno reći da je četrdeset godina posle svoje smrti još živ, jer za velikog pesnika je to mala vremenska distanca. Međutim to znači nešto kad je reč upravo o ovih četrdeset godina našega veka, ispunjenih presudnim istoriskim promenama. Tri godine pre Kranjčevićeve smrti odigrala se prva revolucija u Rusiji. Od njegove smrti do danas bila su dva svetska rata, pobedila je proleterska revolucija u Rusiji i ostvaren socijalizam u Sovjetskom Savezu, a prva socijalistička zemlja omogućila je u drugom svetskom ratu pobedu nad fašizmom i nastanak novih socijalističkih zemalja. A doba u koje je Kranjčević stvarao bila je već epoha imperijalizma i predvečerje socijalističke revolucije. I u skučenim okvirima Hrvatske, koja je tada još bila pod tuđinskom vladavinom, istorija je postavljala pitanja koja će se u narednim decenijama rešavati. U zemlji nacionalne porobljenosti i sve oštrijih klasnih suprotnosti, u zemlji relativno zaostaloj, Kranjčević je ta pitanja prihvatao i poetski formulisao, strasno i intenzivno, iako često mutno i zbunjeno. Upravo zato što su se u Kranjčevićevo doba postavljala već pitanja naše epohe, iako u okvirima tada još relativno zaostale zemlje s nacionalno potlačenim narodom, taj vremenski razmak je kritičniji za mnoge vrednosti nego raniji mnogo duži vremenski razmaci. Takozvane vrednosti modernističkih pojava buržoaske dekadencije odlaze u nepovrat u samom periodu javljanja. A Kranjčević je živ zato što je osećao kakva mu pitanja zadaje njegovo društvo i njegovo doba, što je mnoga od tih pitanja bar postavio ako i nije na njih odgovorio, što je pitanja svoga društva i svoga naroda poetskom formulacijom bacio među svoje savremenike, proživši misli najintimnijim, najličnijim svojim emocijama. Njegova lirika je pretežno misaona, čak refleksivno-retorična. No ona nije stihovanje filozofskih formula ili političkih parola. Nasuprot njegovoj subjektivnoj lirici koja je bleda, malokrvna i konvencionalno-starinska, upravo njegova misaona lirika, u kojoj se rve s problemima, nosi žarko obeležje jedne snažne poetske individualnosti, jer su mnoga društvena pitanja palila tabane s tla i vrcala u atmosferi, tražila da budu postavljena, a poetska individualnost ih je morala osetiti, proživeti se njima. Pesme Kranjčevićeve opterećene su mnogim heterogenim misaonim materijalom, njihov polet je bio otežan mnogim zastarelim rekvizitama sredine koja je bila tek na početku svog građanskog razvitka pod nepovoljnim uslovima. No on je u svoje društvo zavitlao te pesme pune pitanja, te pesme izdignute iznad malograđanske idiličnosti, nacionalno-romantične konvencionalnosti i podaničke spokojnosti. Dvadeset-trideset njegovih najboljih pesama pratilo je generacije posle njega a ušlo u duhovni inventar i savremenih boraca za slobodu i socijalizam. A većina njegovih pesama, i one mnoge druge manje trajne, uzbudile su duhove njegovog društva, raspirile borbu oko njih i oko principa, bile prkosne pretnje za jedne a nadahnute parole za druge, uznemirile ustajalost odnosa, pokolebale konvencije pod mađarskim i austriskim režimom, udarile u mnoge predrasude, kritičkom sumnjom osporile mnoge osveštane okamenotine, unele u hrvatsku poeziju i stvarnost nova osećanja, proširile tematske i misaone okvire hrvatske poezije, obogatile poeziju i usavršile njen instrument — jezik, a svim tim delovale na društvenu svest ljudi.

Neki ocenjivači proglašavali su Kranjčevića pesnikom pesimističke filozofije života, hrvatskim odnosno jugoslovenskim Hamletom. Klerikalci su ga proglašavali ateistom, materijalistom i pogubnim huliteljem, reakcionarni nacionalisti su ga proglašavali socijalistom i društvenim revolucionarem, da bi ga time pobijali. Neki su od svih njegovih pesama davali estetsko priznanje samo onima u kojima je izrazio klonuće i beznađe, a neki su kod njega isticali darvinizam, socijalizam i revolucionarstvo.

Kranjčević nije pesnik pesimizma kao pogleda na svet. On to nije ni iz organskih ni iz metafizičkih pobuda, on nije ni prepevač kvazi-filozofije Šopenhauera i Hartmana onako kako je Šiler bio poetski interpretator Kanta. U njegovoj poeziji sukobljavaju se i brkaju razne ideje i koncepcije, a što se tiče pogleda na svet koji bi njegovim mislima dao potpunu jasnoću i istinitost, njemu je nedostajao takav pogled. Bio je eklektik, kod koga je pored vulgarnog materijalizma bilo i vulgarnog filozofiranja i hrišćanskih pojmova, no ono što se u njegovim pesmama nazivalo pesimizmom velikim je delom gnevno klonuće u društvenom revoltu. Greše i oni koji ga, afirmišući ono što su reakcionari napadali, dobronamerno priznaju za pesnika radničke klase, za pesnika koji stoji na stanovištu naučnog socijalizma, koji je svestan uloge proletarijata, čak vidovito predviđa socijalističko društvo. To su preterivanja koja su metodski štetna. Kranjčević nije zato živ što bi neke njegove parole i danas delovale aktuelno i primenljivo, niti zato što bi čak i u tadašnjim relacijama jasno i čisto bio postavio ideje kojima se danas prožima naša književnost. Činjenica je da su neke njegove pesme još za njegova života prevštampavali radnički listovi. Činili su to i posle njegove smrti, kad je klasni radnički pokret u našim zemljama postao mnogo jači. Avangarda radničke klase osećala je da su joj neke reči Kranjčevićeve bliske i značajne, i on je njoj po najnaprednijim elementima svoje poezije bio blizak kao i naprednoj inteligenciji.

U doba u koje je stvarao (na razmeđi veka) Kranjčević je objektivno mogao doći do jasnijeg pogleda na svet, naime nije morao patiti od misaonih natruha koje su ga mutile. No isto tako je društvena sredina objektivno ometala njegov razvitak i bilo bi besmisleno zamerati mu što nije imao jasniji pogled na svet i jednosmisleniji stav prema stvarnosti. Ono što je veliko kod Kranjčevića, uza svu zamućenost njegovih misli i slika, uza sve imaginarne uzlete u vasionu i beznadežne padove pred konkretnom stvarnošću, to je da se hvatao u koštac sa pitanjima koja je nazirao u društvu, da je u hrvatskoj poeziji na nov način opevao narod i otadžbinu i prvi poetski postavio neka veilka društvena pitanja, da je intenzitetom svoje misaono strasne i figurativne poezije ne samo daleko nadvisio dotadašnju hrvatsku poeziju, nego i ostao iznad modernističkih generacija koje su došle za njim i tobože »pristizale« Evropu primajući dekadenciju. A skoro čitava poezija Kranjčevićeva, nastala u nagodbenjačkom periodu nasilne vladavine Kuen-Hedervaria u Hrvatskoj i kolonizatorske politike Austrije u Bosni, rve se s pitanjima sudbine naroda, s društvenim pitanjima, ponekad u neposrednom vidu a češće u kosmičkoj ili religioznoj travestiji. Kranjčević je bio mlađi savremenik Jakšića, Ilića i Zmaja, s kojima ima dodirnih tačaka, kao i s Kostićem i Njegošem, ostajući takođe pod izvesnim uticajem Harambašića. U poređenju s Jakšićem i Vojislavom Ilićem Kranjčević po izvesnim poetskim kvalitetima zaostaje. No njegova nejednaka poezija ima širok tematski i misaoni registar, a izvesne stvari izrekao je Kranjčević prvi u tome vidu. Beznačajan u ljubavnim pesmama, plaćajući u patriotskim pesmama ponekad danak ranijoj patriotskoj poeziji iliriskih budnica i četrdesetosmaških pokliča. Kranjčević je nekim pesmama s neposrednom ili mitski travestiranom društvenom problematikom dostizao visok intenzitet i nove akcente.

Apstraktnost njegove poezije (apstraktnost u odnosu prema konkretnoj stvarnosti a ne uvek u smislu čulne figurativnosti) odražava izvesne odnose u njegovom društvu, kao što i neki njegovi očajnički padovi u skepsu i beznađe svedoče o uslovima u tom društvu. Bilo je to doba podmuklo-nasilne politike Pešte posle nagodbe, doba ogorčenih ali sitnih borbi između unionista (mađarona), obzoraša (Jugoslovena), i pravaša s raznim nijansama, doba u kome je izumirala ilirska romantika a cvetala parolska lirika stranke prava. Doba bez značajnih promena u političkoj situaciji, u kome je pesnik Harambašić odležao petnaest meseci zatvora zbog naivne crtice »Tri molitve«. Doba u kome je u Bosni, kuda je Kranjčević došao iz Hrvatske, upravo počeo da funkcioniše aneksioni aparat Austrije; srpsko, hrvatsko i muslimansko stanovništvo nacionalno podeljeno i pored klasnih diferencija unutar svake nacionalnosti, a radnički pokret u začetku. Doba velike kulturne zaostalosti Bosne posle turske vladavine i »kulturne misije« kolonizatorskih austriskih vlasti. Doba u kome je pesnik Kranjčević, u sebi ispunjen osećanjem titanizma i mesijanizma, činovnikovao u austriskoj školi i uređivao vladin časopis. Uprkos tim prilikama Kranjčević je intonirao poetske misli nove za hrvatsku književnost. Ono što se nazivalo pesimizmom u njegovoj poeziji, ustvari je bolno, ponekad sarkastično ili čak ciničko razračunavanje sa stegom i besmislenošću poretka, pa i sa samim sobom. Romantični i donekle teatralni titanizam pesnika morao je biti stegnut u redengot austriskog činovnika, a svoj mesijanistički nagoveštaj istine, pravde i slobode on je s tla neposrednih društveno-političkih odnosa i borbi premeštao u kosmičke daljine, oblačio u ruho bibliske fabule, postavljao na pozornicu kosmogonija i sumraka bogova. Kranjčević, koji je u mladosti pobegao iz bogoslovije i u mnogim pesmama se obračunavao sa crkvom, bogom i religijom, ustvari nije bio ateista na stanovištu savremene nauke, u osnovi on se nikad nije oslobodio izvesnih elemenata religioznosti. U očajanju on sumnja u sve i izruguje se svemu, ali kad govori o pravdi on ne može bez pojma boga i neba, ma i u figuri. Međutim, u doba kada je stvarao svoje najborbenije pesme, ne samo što je naučni socijalizam već bio tekovina međunarodnog radničkog pokreta, nego se radnički pokret, na klasnoj osnovi i s naučnim pogledom, razvijao i u Hrvatskoj i u Bosni — doduše u začetku. Kranjčević je osećao da radničkoj klasi pripada budućnost. On je sanjao o slobodi svog nacionalno potlačenog naroda, ali je kao zasluženog pobednika video radnika. On nije jasno shvatio da će se pobeda izvojevati klasnom borbom i revolucijom, on je to izražavao kroz kosmičke vizije i hrišćanske parabole. U svetskoj poeziji radnička klasa je tada već našla svoje tumače. No u našoj poeziji, u kojoj je Đura Jakšić pod uticajem Svetozara Markovića počeo da apostrofira radnike, prvi je Kranjčević našao ovakve akcente:

»Strmiš takav, gvozdenu dižuć mišku
Spram nebesa, jedini krvi smrtne
Komu pâtri čelo da kruni svoje
Pobjednim znakom«.
(Radniku)

Živeći i stvarajući pod uslovima austrobosanske mizerije, kada ni u Hrvatskoj nije bilo šireg razmaha narodnih snaga, i Kranjčević je, kao Šiler po Engelsovoj karakterizaciji, često bežao iz banalne mizerije u visokoparnu. Naročito je to činio u poslednjim godinama svoga stvaralaštva (od 1900), u zbirci »Trzaji«. Njegov Zadnji Adam, kao poslednji preživeli čovek iz roda titana koji su sve na zemlji stvorili svojom rukom, umirući ispisuje na večnom ledu opustelog globusa upitnik. U lirski vanredno intenzivnoj pesmi »Iza spuštenih trepavica« on beži u neki panteizam, prepuštajući se naizmence senzacijama prirode i skeptičkim mislima o svetu, svoju nemoć postavlja u zvezdane visine umanjujući stvarnost prema Alfi u Malim Kolima, a na »vratima velike noći« sarkastično-halucinatorskih »Lucidnih intervala« nalazi kao ishod — »velikog Budu«.

To su očajničke samoombane pesnika, koji je hteo da veruje da:

»Daleko od tog svijetskog kala,
Gdje skvrne zemlju čovjek-bjesnik,
Nad zemnim prahom lebdi pjesnik«.
(Kolo sreće)

No pesnik u svojim stvarno svetlim momentima vidi zemlju, oseća patnje i probleme naroda, gnevno optužuje i patetično bodri, evocira stare uskoke i traži slobodnu budućnost naroda, žigoše pripuze, tuđinske sluge i oportuniste u pesmi o gospodskom psu Kastoru, diže protest kroz Otpuštenog vojnika i Našeg čovu koji su vojevali za tuđina i ostali sakati, brine o seljaku na zemlji, i izražava jad Iseljenika koji napušta zemlju jer u njoj ne može da živi. Posle poplave romantično patriotskih stihova na nov način odjekuju njegovi najličnijim emocijama proženi stihovi o domovini, o onoj koja je ponižena i o onoj u budućnosti koju nosi u srcu, a s kojom je srastao:

»I sve što po njoj gazi, po momu srcu pleše,
Njen rug je i moj rug:
Mom otkinuše biću sve njojzi što oteše
I ne vraćaju dug«.
(Moj dom)

I u pesmi »Misao svijeta« on proširuje vidike patriotizma do bratstva slobodnih naroda:

»A nad svijetom azur drhti tamjanovim lakim dimom
Nad bratskijem čovječanstvom i nad zemljom-domovinom«.

To da ga »trzaji« beznadežne sumnje nisu potpuno obeskrilili (iako mutno i mistično pozdravio je rusku revoluciju 1905 u pesmi »Vizija«), da je ma i u kosmičko-religioznoj travestiji nagovestio pravo radnika na gospodstvo svetom — to je pobeda pesnika i nad banalnom mizerijom tadašnjih prilika i nad visokoparnom mizerijom svojih zvezdanih bekstava.

(Iz predavanja, održanog na svečanoj akademiji u Beogradu).

OMLADINA I KRANJČEVIĆ

Dr Antun BARAC

Kratko vrijeme iza Kranjčevićeve smrti izišao je izbor njegovih stihova pod natpisom »Pjesme omladini«. Sastavio ga je jedan od tada priznatih školskih radnika u Bosni. Knjiga je bila uređena tako, da su je crkvene i školske vlasti mogle bez straha dati u ruke učenicima. No nije prošlo mnogo, i upravo sa strane nekih pedagoga stali su padati udarci po Kranjčevićevoj poeziji, kao da je ona izvor i uzrok omladinskog pesimizma. Pa i neki kritičari, koji su Kranjčevića kao pjesnika cijenili, držali su potrebnim da omladinu odvraćaju od njega. Najbolji izraz dobilo je takvo mišljenje u riječima Branka Vodnika: »Kako je bio beskrajan Kranjčevićev pesimizam, tako je beskrajan Nazorov optimizam«.

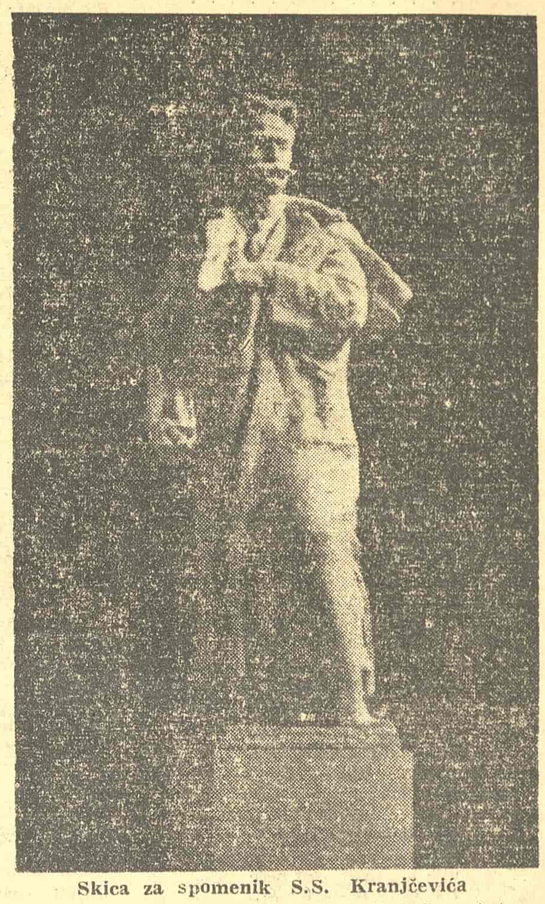

Skica za spomenik S.S. Kranjčevića
Rad Grge Antunca

Pa ipak unatoč tome i protiv toga, omladina je smatrala Kranjčevića svojim pjesnikom. Ona ga je i čitala i voljela — ali niti slijedeći ljude, koji su joj ga htjeli pružiti u obliku antologija za školu, niti slušajući one, koji su u njegovoj umjetnosti vidjeli nešto bolesno, sumorno, opasno. Omladina je Kranjčevića držala svojim pjesnikom — ali mimo školu, protiv škola i mimo tada priznatu i poznatu kritiku i estetiku.

Omladinskim piscima proglašivali su se nekada u nas ljudi, koji nisu imali sposobnosti, da se probiju u živu književnost: pisali su zato za omladinu, jer su vjerovali, da se njoj može pružiti bilo što. Prikladnim za đaštvo držali su upravljači prosvjetne politike spise, koji su u skladu s težnjama vlasti, i koji su imali da utvrđuju postojeće društvene i političke odnose. Kranjčević nije bio takav pjesnik. No upravo zato omladina ga je držala svojim. On je bio njezin pjesnik, upravo zato, jer je izražavao sumnju u poredak, koji nas je stješnjavao i gušio u ekonomskom, društvenom i političkom pogledu. Takav je Kranjčević imao malo što zajedničko s piscem, kojega su naročito udešavali za mladi svijet, i kojega su s druge strane proglašivali opasnim. Pjesnikom omladine ostao je kroz više od 50 godina.

Od posljednjih decenija Kranjčevićeva života, pa do njegove smrti, izmijenilo se u nas nekoliko omladinskih pokoljenja, od kojih je svako postavljalo pred sebe zadatke. Bilo je pokoljenja, kojih su se pripadnici proglašivali pravašima. Bilo je drugih, koja su slijedila program tadanjih naprednjaka. Treća su se (u Austriji) smatrala i revolucionarnima u smislu nacionalnog oslobođenja. Četvrti su, u Austrougarskoj i u staroj Jugoslaviji, prijanjali uz socijalizam. Konačno, peti su već bili više ili manje izraziti marksisti. Svako je od tih pokoljenja imalo i svoje književne simpatije i antipatije, i svako je od njih stajalo različito prema pojavama žive hrvatske književnosti i hrvatske književne prošlosti. No najnaprednji dio među njima svima — nalazio je u Kranjčeviću pjesnika, koji izražava njegove težnje.

U Kranjčeviću je omladina prije svega gledala pjesnika, koji je pisao o onome, što je i ona sama osjećala kao zlo, kao teret, kao pritisak, kao laž. Vrijeme, što ga je Kranjčević izražavao u svojim pjesmama, posljednji su deceniji XIX vijeka i početak XX vijeka. To je doba, kad se u našim krajevima, i u Hrvatskoj, i u Bosni i Hercegovini i u Dalmaciji — sve više osjeća težina kapitalističkog izrabljivanja i nacionalnog ugnjetavanja. I u gradu i u selu proletarijat je bio sve brojniji. Eksploatator se u svoje svrhe služio svim sredstvima: i vlašću, i crkvom, i kulturnim institucijama. U građanskoj klasi — koja je u nas još većinom bila i stranog porijetla — sve veći luksuz, rastrošnost, trka za modom — a među radništvom i seljaštvom nezadovoljstvo sve veće. Koliko je vrijeme odmicalo, toliko su problemi postajali oštrijima. Ono što je Kranjčević za života dobro zapazio, možda katkad kao pojedinačan slučaj, u desetljećima poslije njegove smrti pokazivalo se u sve ozbiljnijim oblicima.

Od svih hrvatskih pjesnika XIX vijeka, Kranjčević je najjasnije i najotvorenije ukazivao na sve nakaznosti tadašnjeg života, i vršio kritiku svega, što je tadanje društvo postavljalo pred oči kao uzor. Nije bio pjesnik nekih maglovitih ideala, nego pjesnik hrvatske stvarnosti svog vremena. Svaka od njegovih poznatijih pjesama — koje su njegovi interpretatori često tumačili u vezi s različitim stranim uzorima — ima korijen u hrvatskim prilikama njegova doba.

To je najbolje i najjače osjetila omladina, povezujući svaku Kranjčevićevu pjesmu s vlastitim opažanjima stvarnosti. Već njegovo shvatanje poezije odgovaralo je onome, što je najbolji dio omladine tražio od umjetnosti. Njegova je »vila«: Vila pravde, ljubavi, i kruha, i slobode i vidjela! Stihovi pjesme »Eli, eli lama azatvani« značili su optužbu protiv sasvim određenog sloja ljudi:

I tu u sjajnim ložam, u zlatu i u slavi,
Pod vijencem i pod mitrom na debeloj si glavi,

Zapremili ste i vi i vaše gospe b'jele
Na pozornici sv'jeta sve najprve fotelje!

U pjesmi »Excelsior« izražavao je Kranjčević uznoseći ljudsku misao osjećanje svih naših naprednih pokoljenja:

Drskom rukom napr'jed kaže — uvijek napr'jed, napr'jed samo
Poput groma grmi: Umah otvarajte vrata širom!
To je za nas, što smo trgli u vis s bunom i nemirom,
Otvarajte, ne čekamo!

Pjesma »Moj dom« značila je protest protiv praznog pravaškog verbalizma:

Ja domovinu imam; tek u srcu je nosim,
I brda joj i dol;
Gdje raj da ovaj prostrem, uzalud svijet prosim,
I... gutam svoju bol!
I sve, što po njoj gazi, po mojem srcu pleše,
Njen rug je i moj rug;
Mom otkinuše biću sve njojzi što uzeše
I ne vraćaju dug.

Pjesme »Radniku« i »Prvi grijeh« ponikle su iz hrvatskih društvenih prilika, s izrazitim osjećajem prema klasi, koja stvara.

U Kranjčeviću napredni dio omladine nije stoga nikad vidio pesimistu u doslovnom značenju riječi. Vidio je pjesnika, koji sumnja u tada priznate vrijednosti, i koji svojom skepsom i otvorenim navalama razara ono, što je već bilo očito trulo. A Kranjčević se doista dodirnuo svega, i države, i vojske i politike, i crkve i ekonomskih odnosa. Čak i pjesme, kao što su »Mojsije«, »Zadnji Adam«, omladina nije shvatila s njihove pesimističke strane. »Mojsije« nije pjesma o grubosti mase i o usamljenosti viših pojedinaca, nego pjesma o tome, kako je potrebno vjerovati u postavljene ciljeve: jer kad čovjek gubi tu vjeru, onda i umire. »Zadnjeg Adama« ne treba razumjeti samo kao izraz uvjerenja o konačnom, besmislenom nestajanju svega, što je čovjek stvorio — nego kao pjesmu, po kojoj je živ, konkretan čovjek ipak stvorio sve, što je na zemlji bilo lijepo i dobro:

Kranjčevićev posljednji čovjek nije ni pred smrt pobijeđeni slabić, nego buntovnik, koji se sjeća svega, što je stvorio u toku dugih vjekova — što je stvorio sam, vlastitim trudom:

Cijela povijest pokapana krvi,
Jednakost, bratstvo i sloboda!
Da čovjek bude do nebesa prvi,
Da bogu ruku poda?!
I sve na zemlji, što se rajem zvalo,
A čovjek svojim stvorio je znojem,
Sagradiv carstvo Edenovo palo
O trudu samo svojem?!

Kranjčevićeva klonuća, njegovi časovi teških sumnja nisu nukali na slabost, nego su tu poeziju činili još ljudskijom. U svojoj cjelini ta poezija ne potiče na rezignaciju, na pesimizam, nego je za sve napredne elemente bila izražajem potrebe za pobunom da se poruši sve, što ne valja, da bi se ostvario bolji poredak. Upravo u Kranjčevića našle su se riječi vjere, da je to moguće postići.

Četrdeset godina od Kranjčevićeve smrti imamo novu omladinu, koja u Kranjčeviću gleda svog pjesnika — ne pjesnika pesimizma, nego pjesnika koji je navijestio vidike, što ih sama drži svojima. Njegova kritika, njegova sumnja u negdašnji poredak pokazali su svu svoju opravdanost i istinitost u kasnijem razvitku naših ekonomskih, društvenih, političkih odnosa. No ta kritika i sumnje nisu se svršile dobrovoljnom kapitulacijom pred silama zla, nego uništenjem onoga, što ih je izazvalo. Mjesto kritike dolazi razdoblje izgradnje, kada radni čovjek, prema Kranjčevićevu »Prvom grijehu«, stvara zemaljski raj. Čovjek današnjice može najbolje utvrditi koliko su bile istinite Kranjčevićeve riječi, napisane još g. 1892:

Već se kreni vedre sv'jesti,
Ima nešto, što još vrijedi:
Gledaj, druže, s radne pesti
Kako krvav znoj se c'jedi,
Kako buši zemnu grudu
I sokola seže siva,
Svojom borbom i po trudu
Kako čovjek divom biva!

SAVREMENOST KRANJČEVIĆA

Na svečanoj akademiji u čast Silvija Strahimira Kranjčevića, koja je 29 oktobra održana u Zagrebu, književnik Marin Franičević održao je opširan referat, iz koga objavljujemo završne pasuse.

Kranjčevićeva poezija u svom najboljem dijelu zasta je odraz s v - nosti. Kao takva ona je uvijek djelovala. Njega se nije nikada ni shvaćalo drukčije, nego tako, aktivistički. Neprijatelji progresa su ga napadali, ili mistificirali, proglašujući ga kozmičkim pesimistom, šopenhauerovcem, našim Hamletom. Vrijeđali su ga razni Rožići i Markovići svojim kritikama i uspomenama. Ali njegova poezija je živjela u srcima čitave jedne generacije naprednih omladinaca, koji su ga bili izdigli kao svoj barjak. U jalovim godinama matoševsko-gričanskog formalizma u poeziji, ono nekoliko Kranjčevićevih pjesama svijetlilo je kao neugašeni krijes. U godinama između dva rata ponovno je ta poezija nadahnjivala novu generaciju, onu generaciju, koja se upinjala da između dvaju kolosjeka po kojem se kretala ondašnja literatura izabere onaj progresivni.

U našoj stvarnosti, kad su stvoreni svi uslovi za razvoj i procvat nove literature rođene između dva rata u teškim uslovima diktature i klasne borbe, uslovima ugnjetavanja narodnih masa i progona svega što je napredno, — Kranjčevićev lik stoji veoma visoko. Naši narodi već su prešli puteve o kojima Kranjčević pred četrdeset, pedeset godina nije mogao ni sanjati, i mi se danas okrećemo Kranjčeviću iz sasvim nove perspektive. Ali mi još čujemo njegovu riječ i razumijemo njegov glas, koji je u dvostrukom mraku govorio o neslućenom svijetlu i koji je u vrijeme općeg mucanja tako gromko odjekivao.

Naša današnja poezija ne nastavlja — niti treba da nastavlja Kranjčevića. Drugi su njeni zadaci. Ona ima da odrazi novi svijet koji se rađa pred našim očima. Ali ona neće moći da ga mimoiđe i zaboravi. Njegov lik izdiže se i izdizat će se visoko pred našim očima kao lik pjesnika koji se kidao u teškom grču, ali spontano i pošteno, i koji je konačno progovorio duboko ljudski.

I kad se govori o kulturnoj tradiciji, o onom najvrijednijem što imamo u prošlosti, — u našoj novoj stvarnosti — Kranjčević nikada ne može i neće biti zaboravljen. On ostaje sa dvadeset, trideset pjesama uvijek živo i aktivno naše književno blago. Po tim je pjesmama Kranjčević današnji, po njima će biti i sutrašnji.

SVEČANA AKADEMIJA U BEOGRADU

Svečanu akademiju koju je povodom četrdesetogodišnjice smrti S. S. Kranjčevića organizovalo u Beogradu Udruženje književnika Srbije otvorio je Milan Bogdanović. U ime Saveza književnika Jugoslavije govorio je akademik Veljko Petrović. Predavanje o Kranjčeviću održao je Jovan Popović, Stihove Kranjčevića recitovali su članovi Jugoslovenskog dramskog pozorišta Marija Crnobori, Tomislav Tankofer i Branko Pleša.

U SARAJEVU NA KUĆI U KOJOJ JE PESNIK UMRO, OTKRIVENA JE SPOMEN-PLOČA

U Sarajevu otkrivena je spomen-ploča na kući, u ulici Petra Kočića broj 15, u kojoj je Kranjčević živeo i radio dugo vremena i u kojoj je i umro. U Zemaljskom muzeju u Sarajevu otvorena je Kranjčevićeva radna soba, a na groblju u Koševu, na Kranjčevićevom grobu, održan je pomen, kome je prisustvovao veliki broj pretstavnika javnog i kulturnog života Sarajeva. Na ovom pomenu, u ime Saveza književnika Jugoslavije govorio je pretsednik Ivo Andrić, a u ime Udruženja književnika Bosne i Hercegovine Marko Marković.

KRANJČEVIĆEVA SATIRA

Marijan JURKOVIĆ

U borbi za Kranjčevića, za njegovo književno nasljeđe ,vrlo značajno je prećutkavanje njegove satire, obilaženje, pa — i falsifikovanje. Ovaj momenat jače osvjetljava suštinu čitave te borbe nego što je osvjetljava i naglašavanje i tendenciozno tumačenje njegova pesimizma, forsiranje »posljednjeg«, »zrelog« Kranjčevića, sve ono pričanje o njegovoj »mistici bola«, slavljenje i izdizanje mutnoga u njegovoj poeziji, stihova koji se »nikada nikome« neće moći »razumom objasniti«.

Pregledajući ono što je o Kranjčevićevoj poeziji napisano za posljednjih četrdeset godina, vidimo jasno kako se u tom vremenu mijenjao stav pretstavnika pojedinih društvenih snaga prema Kranjčeviću, mijenjao ponekad naoko paradoksalno, ali ako se zagleda dublje — sasvim realno i shvatljivo, odražavajući istovremeno i poziciju tih snaga i otkrivajući sve jače veličinu ali i duboke zablude i nedostatke u djelu Kranjčevićevom. Klerikalci su godinama napadali Kranjčevića zbog njegovih materijalističkih pogleda, ali su u tridesetim godinama učinili oštar zaokret: sarajevski nadbiskup i potonji ratni zločinac Šarić pokušao je u jednom članku da Kranjčevića priveže za lađu rimske crkve. Liberalna buržoazija koja je ispočetka slavila Kranjčevićevo slobodarstvo i kritiku društvenih odnosa, zaključila je na kraju preko svojih poslednjih govornika (Dvorniković, Livadić i dr.) da su u Kranjčeviću ipak najdragoceniji pesimizam i misticizam. (D-r Albert Haler, poklonik Kročeove estetike i potonji ustaša, pisao je 1929 u »Srpskom književnom glasniku« da se »buntovnost pjesnikova potkraj života staložila u kult bola i religiju mučeništva«, a Sima Pandurović smatrao je za potrebno da u svoj izbor Kranjčevićevih stihova, koje je 1938 izdala Državna štamparija kraljevine Jugoslavije, unese i pjesmu posvećenu papi Leonu XIII). Iz redova progresivnih pisaca povezanih više ili manje s radničkim pokretom nije Kranjčević ocijenjen marksistički: nije sagledana idejnost njegove poezije, dubina njegovih simpatija prema socijalizmu, nije ukazano na ograničenost njegovog materijalizma, na suštinu njegove kritike kršćanstva, — uopće nije donesena analiza čitavog njegovog pogleda na svijet i snage kojom je on transponovan u poeziju. (Kranjčević nije ni u najsvetlijim momentima svog razvitka otišao dalje od Bihnerovog vulgarnog materijalizma, koji je Engels nazvao »jeftinim materijalizmom« i koji je pretstavljao korak natrag čak i prema francuskom materijalizmu XVIII vijeka. Kranjčevićeva kritika kršćanstva poklapa se, uglavnom, s pogledima Renanovima). Mjesto toga ta kritika vukla se na repu Matoševe artističko-anarhističke ocjene Kranjčevića, i nije čudo da se na koncu našla u slavljenu »mističnih« stihova Kranjčevićevih na istoj idejnoj liniji — s liberalima.

Zbog svega toga kritika prvih dviju društvenih grupa nije htjela da govori o Kranjčevićevoj satiri, a ova treća — onakva kakva je bila — nije mogla da je osjeti i prenese u mase gdje je ta poezija mogla i gdje još uvijek može da posluži kao moćno političko oružje kakvo je i bila za života Kranjčevićeva.

Politička lirika Harambašićeva i satire Ante Kovačića — književna svjedočanstva o borbi hrvatskog naroda protiv Kuena — nalaze svoj odjek i produženje u stihovima Kranjčevićevim. Kranjčević, Kalajev činovnik i urednik lista na kom je označeno da ga »izdaje zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu«, diže se nad tu svoju bijednu činovničku poziciju i ismijava »mir i red« koji je Austrija zavela u okupiranoj Bosni:

Hej ne ide danas više
Da se polja krvlju tope,
Pitoma smo i mi djeca
Milostive Europe!
Prostili smo svud i svima
Neplaćenu krvcu staru,
Ne volimo, kad nas sjećaš
Prošlih dana, moj handžaru!

Sve Sloboda sv'jetom hoda,
Svakomu će pravo dati,
Kad poteku komu suze,
Serbez mu ih ubrisati,
A grunu li s novih jada,
Prosto mu je tražit suda,
A škrine li opet zubma,
E onda je b'jesna luda.

(Jataganu)

Svu podlost i mizeriju činovnika-pseta, čankoliza, Kranjčević je snažno fiksirao u pjesmi »Gospodskom Katoru«, jedinoj njegovoj satiri koju su puštali (možda zbog »vječnosti« teme) u sve zbirke, ne poričući joj karakter satire i ne pokušavajući joj falsifikovati smisao, što se dešavalo kod nekih drugih pjesama.

Zato ste tako legnuli meko, zato vam danas
Prolazi starost kao u loju,
U kut iz kuta, kako vam reknu, ali se zato
Ne pruža vaša šapa badava!

Eto, što znači biti psetancem odlična
gazde!
Najlakše k cilju podvita repa!
Pitoma njuško, cjeluješ petu, al se i za te
Mirisno peče masna kobasa!

Poema »Efeta«, od koje su objavljena u »Vijencu« 1895 dva opširna pjevanja ide u red zabačenih i zaboravu predanih satira Kranjčevićevih. Ona nije unesena ni u jednu od mnogobrojnih zbirki koje su se pojavile poslije pjesnikove smrti. Štampana je jedino u »Djelima« (»Minerva«, Zagreb 1934-35). Na čelo ove grke satire Kranjčević je ispisao stihove iz Psalama Davidovih, koji govore o tuzi pjesnikovoj nad porobljenom domovinom i o ogorčenju koje mu je diktiralo pjesmu: »Bijah nijem i glasa ne pustih, mučah i o dobru. Ali se tuga moja podiže. — Zapali se srce moje u meni, u mislima mojim razgorje se oganj: progovorih jezikom svojim«. Fabula je lokalizovana u — Jerusalim, da bi se bar na taj način kamuflirala oštrica pjesnikova, bič kojim šiba tiraniju. Uticaj Hajneovog stiha natopljenog sarkazmom osjeća se u ovoj poemi jače nego igdje kod Kranjčevića:

O moj grade u Judeji
Na premiloj strani sv'jeta!
Tek da nemaš Farizeja,
Kritičara i poeta.
O moj grade, kud je David
Povlačio harfu staru
I oprao Pilat ruke
U zlaćanom lavoaru!

— — — — — — — —

Ah, tako je! vidim jadan,
Turaju me kao Joba,
Kad je čovjek ortodoksan,
Tako mu je sve do groba!
I na koncu još će graknut,
Da sam pogan, da sam šizma,
Na Golgoti visjeti će
Drski pjesnik Judaizma!

— — — — — — — —

Ja ću poći u pustinju
Ko Krstitelj sveti Ivan,
Skakavce ću tamo jesti,
. . . . . .
. . . . . .
I ne marim, da se hvalim,
Al progutah gorih stvari,
Gledajući Jerusalim!

Pjesmom »Dva barjaka« Kranjčević je htio da da renanovsko-tolstojevsku kritiku kršćanstva, koje ubija uime Hrista, koje je Hristovim imenom pokrivalo pljačkaške Krstaške ratove. Nikada se Kranjčević nije dignuo do negiranja svake religije, do ateizma, on je do kraja svog života ostao kršćanin (treba čitati pisma koja je iz bečke klinike pisao svojoj ženi, pisma u kojima se tako mnogo i često govori o bogu, božjoj pomoći i božjoj milosti) — ali je u »Dva barjaka« snagom svog realizma prevazišao vlastiti uzani pogled na svijet i dao pjesmu čiji je domet mnogo dalji nego što je želio i sam njen autor. Ova je satira svijetlo oružje koje nam je ostavio Kranjčević, a koje mi dosada nismo dovoljno potezali.

»Portret«, jedna od najsnažnijih Kranjčevićevih satira, napisana je četiri mjeseca prije pjesnikove smrti (1908), iste godine kad je Austrija proklamovala aneksiju Bosne (17 oktobra 1908). Tu je posljednji put govorio Kranjčević-rodoljub, borac protiv tuđinske vlasti, i, što je još značajnije, tu on nemilosrdno ismijava vlastitu bihnerovsku, vulgarnomaterijalističku filozofiju i kozmopolitizam, suprotstavljajući im ljubav prema zemlji na koju pada mrak ropstva.

...Vrlo dobro, moj junače!
Sve je tako, kako reče:
Suza, zanos, domovina
Analizu svoju ima!
Tek me nešto oko peče
I u meni nešto plače.

Bit će valjda, da se sjetih
Na luđaka Buba-Mehu,
Što po svojoj zemlji pada
I ljubi je — ko nikada,
I u glupom grli sm'jehu
Pradjedovski odžak sveti!...

Duh koji provijava ovim stihovima ni je se dao sapeti u tezu o »mističnom« Kranjčeviću i zato su poklonici te teze (Haler i dr.) morali da pribjegnu otvorenom falsifikovanju, govoreći kako se baš ovom pjesmom »u pjesnikovu srcu, razbivenu sumnjom i očajanjem« javio »na pragu vječnog počinka« »kasni proplamsaj vjere« itd. Ali to nije bio jedini pokušaj falsifikovanja Kranjčevićevih satira. Drugi jedan kritičar pišući u ustaškim školskim čitankama o »Dva barjaka« kaže da Hrist u toj satiri »samilosno gleda oduševljene križare«. Tako se pisalo u vrijeme kad su se pod religioznim plaštem »pokrštavanja« godine 1941 vršili pokolji »inovjeraca«.

Kranjčević je proučavao Hajneovu satiru i političku liriku, i učio od njega. Izdanje Cjelokupnih djela Hajneovih koje je nađeno u Kranjčevićevoj biblioteci nosi na sebi tragove tog proučavanja, brojne oznake i bilješke, od kojih su osobito zanimljive one na slavnoj satiri »Njemačka« (vidi »Građa za povijest književnosti hrvatske«, Zagreb 1927, str. 60—63). Hajne je bio i jedini pjesnik kog je Kranjčević prevodio. Pored tri pjesme iz »Knjige pjesama«, Kranjčević je preveo veliku satiričku poemu »Ata Trol, san ljetne noći«, u kojoj Hajne krvavo bičuje njemačke liberale. To se nikako nije sviđalo našim liberalima, i oni su, isto onako, kao što su prećutkivali, obilazili i falsifikovali Kranjčevićevu satiričku poeziju postupili i s Kranjčevićevim prijevodima Hajnea: izbacili su prijevod »Ate Trol« iz Kranjčevićevih »Djela« (»Minerva«, Zagreb 1933—34) »jer nije od veće važnosti za razumijevanje njegova djela«.

★

U jednoj sačuvanoj bilježnici Kranjčevićevoj ispisane su, pored citata iz Hajneove »Njemačke«, riječi talijanskog pjesnika i revolucionara Uga Foskola: »Odio il verso che suona e che non crea« (Mrzim stih koji zvoni a koji ne stvara, ne vaspitava).

Preuzimajući nasljeđe Kranjčevićevo, nas treba da vodi veliki Lenjinov princip kritičkog usvajanja kulturnog nasljeđa, odjeljivanja progresivnog od reakcionarnog u djelima pisaca prošlosti. Prepuštajući dekadentima pjesme mutne, mistične i one koje se ne mogu »razumom objasniti«, stihove koji jedino zvone, mi ćemo iz Kranjčevića uzeti i usvojiti one ne malobrojne koje je pjesnik pjevao svojoj zemlji, nosiocu progresa — radniku, stihove u kojima je njegov gnjev mrvio i satirao neprijatelje naroda, stihove koji će nam pomoći da dignemo na noge novog, socijalističkog čovjeka.

A među tim pjesmama nekoliko Kranjčevićevih satira zauzeće istaknuto mjesto.

Kranjčevićev stan u Sarajevu

I mi, koji smo živjeli u istom gradu i viđali Kranjčevića često, nekada i svakog dana uzastopce, i mi smo bili radoznali da saznamo kojekakve pojedinosti iz njegovoga života. S neobičnom napetošću slušali smo svaku i najmanju vijest, o njegovim najnovijim pjesmama u rukopisu, o njegovom radu uopšte, o njegovom zdravlju, toku bolesti, o oporavljanju, pa i o stanu u kojem je živio, bolovao i umro.

Kad smo poslije njegove smrti čuli da će Zemaljski muzej, kako se tada zvao, otkupiti njegovu radnu sobu i očuvati je za potomstvo — obradovalo nas je to mnogo. Ostaće sačuvana ta radna soba u kojoj je živio pjesnik i gdje je do u kasno doba noći, kako smo mi to sebi zamišljali, sjedio za svojim stolom i pisao svoje pjesme izdižući se i noseći se »u vrtoglave visine pjesničkog zanosa i nadahnuća«.

Radna soba je zaista i otpukljena sa svim namještajem, knjigama, slikama, fotografijama, spomenima, rukopisima i pismima. Slušali smo da se u njoj čuva i kožna kutija za cigarete, pepeljara, tintarnica i — pero kojim je pisao svoja posljednja djela i kita cvijeća koju je darovao svojoj Eli prilikom zaruka.

Čuli smo i da je soba namještena u jednoj prostoriji muzejske zgrade, u odjeljenju Balkanskog instituta, ali nismo čuli da je ikada bila otvorena i da se mogla posjetiti makar i u izvjesne dane, kao što je to slučaj sa drugim zbirkama ovoga Muzeja.

Ali ove godine, o četrdesetogodišnjici smrti ovog velikog pjesnika, najzad će i to biti i široke narodne mase moći da stupe na prag ove Kranjčevićeve radne sobe i razgledaju mjesta gdje je pjesnik živio i radio.

Kuća u kojoj je Kranjčević živio i umro obična je dvokatnica.

U doba kad se pjesnik uselio u nju bila je to nova zgrada. I danas ova kuća i još jedna do nje gotovo su jedine zgrade u toj ulici, nekada Nova Testa, sada Kočićeva ulica, građene »po planu«.

U tom stanu, od tri sobe, bez kupatila, na prvom katu, proveo je Kranjčević više godina. Te mu godine nisu bile nimalo srećne. U to vrijeme počinje pjesnik da poboljeva. Bolest se sve više pogoršava i on se najzad, s jeseni 1906 godine, odlučuje da potraži lijeka izvan Sarajeva i odlazi u Beč na liječenje.

Njegova bolest već u samom početku osjetno je poremetila njegovo materijalno stanje. U prvoj polovici 1906 godine trebalo je pored plaćanja starih dugova (to doduše nisu nikakvi veliki dugovi) plaćati i nove, sarajevskim apotekama, a i skupljati novac za putovanje u Beč i boravak u sanatorijumu.

Njegova radna soba, kako smo rekli, sačuvana je u potpunosti. Kad pogledamo taj namještaj, vidimo da je sve to nabavljeno »na parče«. Posljednje parče je stelaža za knjige.

Kranjčevićeva radna soba je skromno namještena soba u kojoj, pored stola za pisanje sa nekoliko fijoka i jedne male vitrine, dominira baš ova »stelaža«.

Zanosio se kako će, kad se vrati, započeti nov život. Nadao se da će se potpuno izliječiti, osloboditi strašnih muka koje su ga dovodile do očajanja, iako ih je snosio upravo junački.

Ženu izvještava svaki dan o svom stanju, iz tih se pisama vidi ovo njegovo junačko podnošenje i bolova i svih neugodnosti koje su bile posljedice same bolesti i izvršene operacije.

Ljekari su, razumljivo, krili od njega pravo stanje i, premda su znali da se njegovim patnjama i mukama može samo na kraće vrijeme pomoći, a da do katastrofe mora da dođe, najdalje za godinu—dvije, oni su ga tješili i uspjevali su da u njemu održe vjeru u život i nadu na potpuno ozdravljenje.

Kranjčević živi sav predan snovima o tom životu koji ga čeka kad se vrati kući zdrav i oslobođen svih svojih muka i bolova. Zanosio se kako će opet biti kraj svojih milih i dragih, kako će se zabavljati sa svojom jedinicom, malom Višnjom, kako će provoditi sve svoje slobodno vrijeme kod kuće, čitati, raditi, pisati i iz sobe u sobu hodati, kako on kaže, »dugim čvrstim koracima«. Raduje se kako će sa svojima preko ferija otići u Primorje.

Mjesto šest do osam nedjelja, koliko je mislio da će ostati na klinici u Beču, proveo je cijelih deset mjeseci. I kad se najzad vratio kući, njegova bolest nije bila izliječena, bila se samo pritajila. Kod kuće je dočekao doduše sreću o kojoj je toliko sanjao, ali je ta sreća bila i kratka i pomućena povremenim pogoršavanjem bolesti.

Najzad se taj njegov dom, u kome je nalazio sve svoje radosti, pretvorio u posljednji njegov bolesnički ležaj. Bolest se naglo pogoršala 1908 godine. Više nije pomagala nikakva ljekarska vještina. Uzalud ga prenose u tadanju Zemaljsku bolnicu. Uskoro ga odatle vraćaju kući, a brzo zatim pada pjesnik u agoniju.

Bila je nedjelja kad je izgubio svijest. Do sobe u kojoj je ležao nalazila se radna soba. Iz te sobe već je davno bilo nestalo svakog života. Mir se uselio u nju. Za stolom nema već davno pjesnika koji čita i piše. Knjige u »stelaži« čekaju, ali nema njegove ruke da ih uzme i otvori. Gusle vise o zidu. Njegov portre u gipsu, koji je u Beču za vrijeme njegove bolesti izradio Meštrović, bijeli se više stola. U vitrini leže spomeni, u fijokama pisma, bilježnice, rukopisi. Pero je već davno suho.

Agonija njegova trajala je do četvrtka. U utorak je još malo došao k sebi i jedva rekao posljednji pozdrav ženi, koja ga je s najvećim požrtvovanjem i ljubavi njegovala. Od toga časa čulo se samo njegovo disanje.

29 oktobra, u četvrtak po podne vraća se pjesnik u svoju sobu. To je posljednje njegovo bavljenje u njoj. Ali tada je bio mrtav. Ležao je na odru, smiren i spokojan, u toj sobi u kojoj je napisao svoje posljednje pjesme i iz koje je prenesen na vječiti počinak u sarajevsko groblje u Koševu 31 oktobra, jedne subote po podne.

Isak SAMOKOVLIJA

Veliki uspeh novog umetničkog filma „Mlada garda"

U čast tridesetogodišnjice osnivanja Komsomola završeno je nedavno snimanje novog velikog sovjetskog umetničkog filma »Mlada garda«, koji je rađen po Fadejevljevom romanu u novoj redakciji. Sada se film prikazuje u Sovjetskom Savezu s ogromnim uspehom.

U Moskvi se film daje istovremeno u 20 bioskopa, domova kulture i klubova. Za prva četiri dana film je gledalo preko 600.000 gledalaca. Kod večernjih pretstava organizuju se u Moskvi sastanci gledalaca sa umetničkim kolektivom, a naročito sa studentima Svesaveznog državnog instituta zi kinematografiju, koji tumače glavne uloge u filmu.

S velikim uspehom film se, takođe, prikazuje i u moskovskoj oblasti, u okviru filmskog festivala koji je organizovan u čast tridesetogodišnjice Komsomola. Tu se film prikazuje u 55 oblasnih bioskopskih dvorana i klubova, kao i na 30 aparatura za uski film u stalnim kolhoznim bioskopima.

Preko šest stotina moskovskih omladinaca i omladinki prisustvovalo je prikazivanju filma u sali kluba Ministarskog saveta SSSR, gde je organizovan drugarski sastanak između moskovskog komsomolskog aktiva i umetničkog kolektiva filma. Tom prilikom Moskovski komitet Komsomola nagradio je 25 mladih filmskih glumaca iz stvaralačkog kolektiva filma »Mlada garda« počasnim diplomama.

I u drugim gradovima Sovjetskog Saveza film je doživeo ogroman uspeh. U Lenjingradu je prvoga dana film gledalo 130.000 trudbenika, u Odesi — 60.000, itd. Stotine hiljada gledalaca napunili su bioskope Habarovska, Kujbiševa, Vladivostoka, Sverdlova, Staljina, Harkova, Lavova, Kaluge i drugih gradova.

Posebni interes film je izazvao u Krasnodonu, gradu »mladogvardejaca«. Svečanoj pretstavi u Krasnodonu prisustvovali su rođaci Oljega Koševoja, Ivana Zemnuhova, Sergeja Tjulenjina, Uljane Gromove i Ljube Ševcove, kao i preživeli članovi »Mlade garde« — Jurkin Radij i Olga Ivancova.

BUGARSKA

Dve stalne slikarske izložbe u Sofiji

U Sofiji su otvorene dve stalne slikarske izložbe sa tematikom iz savremenog društvenog života. Izloženi radovi domaćih slikara na tim izložbama mogu da se kupe po cenama koje su dostupne i širim slojevima publike.

RUMUNIJA

Nova muzička sezona u Bukureštu

U muzičkoj sezoni 1948/49 simfoniski orkestar Radio—Bukurešta priredice niz koncerata. Nacionalni repertoar sačinjavaju dela Đorđa Enesku, Mihaila Andriku, None Otesku, K. Notara i drugih. Od sovjetskih kompozitora izvodiće se dela A. Hačaturjana, J. Šaporina i Rokova.

MEĐU NJIMA

Američki piloti kao krijumčari

Američki časopis »Megezin Dajdžest« piše o novom načinu krijumčarenja, koji se poslednjih godina praktikuje u Americi.

Kad su posle svršetka rata otpušteni iz vojske, veliki broj američkih pilota ostao je bez ikakvog zaposlenja. Tada su mnogi od njih, čak i nekolicina čuvenih vojnih pilota, pronašli jedan nov, neuobičajeni biznes: počeli su da se bave vazdušnom kontrabandom.

Iz Meksika, Kube i drugih susednih država ovi piloti-kontrabandisti prebacuju avionima u Sjedinjene Američke Države narkotična sredstva, drago kamenje, švajcarske satove i drugu krijumčarenu robu. Naročito unosan posao pretstavlja za njih ilegalno prebacivanje vazdušnim putem u Sjedinjene Države stranaca, na prvom mestu Meksikanaca i Kineza. Imućniji Kinezi plaćaju i do 1.500 dolara da bi se prebacili sa Kube na kontinent. Tako visoka »tarifa« obnjašnjava se time što imigraciona kvota za Kineze iznosi 105 ljudi na godinu, dok za Engleze, naprimer, kvota dostiže i 65.000 ljudi godišnje. Stoga je za Kineze, ako žele da se povinuju »imigracionoj diskriminaciji«, koju su propisale američke vlasti, veoma teško da legalnim putem dopru u SAD. Tu njima pritiču u pomoć pilotikontrabandisti koji ih za dobru nagradu prebacuju na kontinent. Kao uzletište za svoje avione oni koriste zapuštene aerodrome, izgrađene za vreme rata.

Časopis saopštava, takođe, da ti isti piloti-krijumčari pri povratku iz Sjedinjenih Država prebacuju ilegalno prostitutke u Meksiko i druge zemlje Latinske Amerike. U slučajevima kada iskrsne opasnost da ih uhvate pogranične vlasti južnoameričkih zemalja, devojke se spuštaju na zemlju padobranom, a piloti se, bez spuštanja, vraćaju u Sjedinjene Američke Države...

Amerikanci cenzurišu Šekspira

Američki cenzori izazvali su smeh i ironične komentare napredne štampe, pošto su iz engleskog filma »Hamlet« isekli izvesne delove koji odgovaraju Šekspirovom tekstu, smatrajući da su nemoralni. Posle niza protesta dozvoljeno je, kao koncesija javnom mnenju, prikazivanje potpunog filma radnim danima, dok se nedeljom i praznikom prikazuje korigovani film. Kao posledica ove naredbe, »Hamlet« se neko vreme, nije mogao prikazivati, jer američki koncesionari nisu mogli svakom bioskopu da stave na raspoloženje po dva primerka filma.

ATOMSKI HAZARDERI I SOLIDARNOST DEMOKRATSKIH SNAGA

Diplomatsko »neiskustvo« ili bijesna nemoć?

U palati Šajo u Parizu, na zasjedanju Organizacije ujedinjenih nacija, nijesu do danas postignuti rezultati koji bi mogli zadovoljiti težnju svih naroda za učvršćenjem mira, zajednički životni interes čovječanstva. Interesu čovječanstva suprotstavljeno je monstruozno »američko shvatanje mira« koje se sastoji od težnje za ostvarenjem dominacije Volstrita na zemaljskoj kugli. Upravljači »zapadnog bloka« pogazili su dosad sve date obaveze koje su mogli pogaziti. Delegati maršalizovanih zemalja imali su nezahvalan zadatak da odvratnu golotinju proždrljive imperijalističke koncepcije okite ovještalim frazama o potrebi »podređivanja nacionalne kontrole širim interesima«, da odgovornost za nepostizanje sporazumnih rješenja na konferenciji prebace sa glavnog krivca na Sovjetski Savez i zemlje narodne demokratije. Tom linijom išli su svi njihovi govornici i govori, tim zadatkom se rukovodila sva kapitalistička štampa za koju laž znači isto što i »demokratska sloboda informacije«.

Pored milionskog tiraža laži, izvrtanja i zastrašivanja, Volstrit u Organizaciji ujedinjenih nacija ima još jedno svoje oružje — glasačku mašinu kojom je toliko puta mehanički nadglasao istinu i pravdu, savjest i interese čovječanstva. Pomoću ove čudovišne sprave odbijeni su predlozi delegacije Sovjetskog Saveza o djelimičnom razoružanju i o zabrani proizvodnje i upotrebe atomskog oružja, predlog jugoslovenskog delegata po pitanju Grčke, mnogi predlozi i mogućnosti za učvršćenje mira, zaštitu ljudskih prava i životnih interesa širokih narodnih masa.

A ipak — Volstrit nije zadovoljan situacijom na konferenciji i oko nje. Pored svih napora, njegovim majstorima nije pošlo za rukom da obmanu svjetsku javnost. Propali su svi pokušaji da se okrive Sovjetski Savez i zemlje narodne demokratije. Raskrinkane su sve mahinacije kojima se prikrivalo razbojničko lice volstritskog agresora. »Njujork tajms« to zove gubitkom propagandnog rata, a jedan dio zapadne štampe taj gubitak objašnjava nedostatkom diplomata koji bi bili sposobni da se mjere s Višinskim. Tačno je da Višinski i po svojim ličnim kvalitetima dominira na konferenciji, ali »objašnjenje«, koje daje Blumov »Popiler«: da je to što su atomci izgubili »propagandni rat« »žalosna posljedica američkog neiskustva na međunarodnom polju«, nije obuhvatilo nešto bitnije — a to je da nasuprot imperijalističkim mahinacijama i prijetnjama stoji antiimperijalistički front sa svojom pravednošću, a da radne mase kapitalističkih zemalja hoće istinu, mir i demokratiju.

Ima u »Mletačkom trgovcu« od Šekspira jedno mjesto gdje Antonio, užasavjući se nad Šajlokovom argumentacijom zločinačkog zahtjeva, kaže: »Čuj, čuj Basanio, gdje đavo Sveto pismo navodi u svoju korist«. Pravi lik Volstrita osvijetlili su pretstavnici Sovjetskog Saveza i zemalja narodne demokratije svijetlom istine pred licem čovječanstva. U tom svijetlu — đavo, nacifran citatima iz Svetog pisma, izaziva mržnju miliona u svim zemljama: »Srce mu je napunjeno žuči, džepovi pljačkom, a riječi mu odišu licemjernim bogomoljstvom« (Mark Tven).

Krv francuskih rudara

U slučaju da ne uspije pokušaj pretvaranja Organizacije ujedinjenih nacija u agenturu američkih monopolista — Volstrit je predvidio razbijanje te organizacije regionalnim paktovima među kojima »Zapadna unija« ima najveći značaj. Iako su Spaka nazvali njenim kovačem — ustvari su je inspirisali i skovali anglo-američki imperijalisti; Čerčil i Bevin imaju znatnu ulogu u tom preduzeću, a »ideju« »Evropske unije« blagoslovio je i šef engleskih fašista Mosli, kome je drag Hitlerov »Novi poredak u Evropi«.

Kako bi izgledala ta Zapadna unija može se cijeniti po sadašnjem izgledu maršalizovanih zemalja. Pariski »Mond«, koji se zanosi super-Maršalovim planom, ocrtao ga je u jednom članku punom pesimizma, gdje se pored ostalog kaže: »Maršalov plan funkcioniše punih osam mjeseci, a kupovna moć radnika i namještenika (u Francuskoj) još više se smanjila. Ekonomski organizam, u koji je ubrizgano malo svježe krvi, do te mjere je bolestan da se bolest širi jače nego što djeluje lijek... Vijesti iz Italije još su gore na ekonomskom planu... Opadanje je zabilježeno naročito u hemijskoj i tekstilnoj industriji, to jest u najvažnijim industrijama. U Italiji sada ima dva miliona nezaposlenih radnika i njihov broj raste svakog mjeseca. Stručnjaci, koji nadziru primjenu Maršalovog plana, predviđaju otpuštanje još oko 30% radnika. Emigracija je neznatna, iako vlada pokušava svim sredstvima da je poveća... Dva stuba kontinentalne Evrope, Francuska i Italija nalaze se dakle u sličnoj i opasnoj situaciji... U Engleskoj se osjeća sistematsko pogoršavanje materijalnih sredstava koja čine egzistenciju jedne zemlje...«

Treba biti namjerno glup ili desnosocijalistički slijep kao što je uvodničar »Monda«, pa ne vidjeti da »svježa krv« iz Maršalovog plana nije izliječila ni jednu zemlju kojoj je bila ubrizgana. Zemlje narodne demokratije ne znaju šta je nezaposlenost, vlade tih zemalja ne tjeraju svoje stanovništvo u emigraciju, brodovi Jugoslavije već dvije godine prenose iseljeničke grupe koje se iz inostranstva vraćaju u zemlju — jer kod nas ima posla za sve, jer smo odbili »blagodeti« Maršalovog plana, a nalazimo sve nove snage u sebi.

Ali, ono što ne zna uvodničar »Monda« — znaju francuski rudari koji su preko mjesec dana u štrajku. Atomski političari pokušavaju da i za taj štrajk optuže druge zemlje, kao što su za borbu naroda Grčke i Koreje optuživali Sovjetski Savez. Međutim, stanje stvari je poznato. Krajem 1947 godine realna nadnica u Francuskoj bila je dvaput manja od predratne, a tokom vremena je smanjena za još 20 procenata. Devalvacija franka, izvršena po naređenju američkih monopolista, još jače je pogodila radničku klasu, seljaštvo, zanatlije i sitne trgovce. Sprovođenjem volstritskih naređenja Francuska vlada je povela sistematsku borbu protiv francuskog radništva i francuskog naroda. Na toj liniji protivnarodne borbe, sluga reakcije, »socijalistički« ministar Lakost napao je i povrijedio status rudara, izazvao i otpočeo borbu protiv 350.000 ljudi koji su, lijući znoj u rudarskim jamama, hranili francusku industriju koja danas smeta Maršalovom planu.

Nije slučajno da su povrede rudarskih prava, zločinačke provokacije i brutalni napadi na štrajkače, izvršene u vrijeme bavljenja Maršala i Harimana u Parizu. Nije slučaj nego nužnost da: gdjegod se uvuku volstritski »spasioci« — tu se automatski pojavljuju dželati tipa Ladasa i Moka, tu se potocima lije radnička krv i padaju mrtve glave radničkih boraca.

Generali koji su u ratu sramno klečali pred njemačkim kaplarima, pošli su da stiču bojnu slavu hapšenjem, zlostavljanjem i ubijanjem golorukih masa. U Parizu, gdje je Frans pisao »Savremenu istoriju« tukući reakciju slikama alegoričkih triblionskih nakaza — pojavili su se novi Triblionci, naoružani, ne kao njegovi — palicama, budžama, batinama, kijačama i mačugama, nego — tenkovima i oklopnim kolima, topovima i mitraljezima. Dokazujući svoju vjernost Volstritu, Triblionci rudarskom krvlju slikaju svoj ideal — »Zapadnu uniju« pod protektoratom anglo-američkih monopolista.

Brutalni napadi na francuske rudare ustvari su dio sistematske borbe koju Volstrit preko svojih marioneta počinje protiv francuske radničke klase, francuske industrije i francuskog naroda. Zato borba rudara-štrajkača nije samo njihova stvar, zato njihov herojski otpor sa najvećim simpatijama prati i pomaže sav radni narod Francuske i radnička klasa svih zemalja.

Radnička solidarnost

Ovih dana zasjedao je u Beogradu prvi kongres Jedinstvenih sindikata Jugoslavije. Rasmatrani su najvažniji problemi naše radničke klase koja je vladajuća društvena snaga u našoj državi — snabdijevanje i stanovi, tarifna politika, zaštita rada, odmor i odmarališta, ideološko-politički i kulturno-prosvjetni rad, zadaci u izgradnji socijalističke privrede i uzdizanju sindikalnih kadrova. Po svim pitanjima donesene su značajne odluke koje karakterišu položaj radničke klase u zemlji koja izgrađuje socijalizam.

Vjeran ideji radničkog internacionalizma, prvi kongres Jedinstvenih sindikata Jugoslavije pozdravio je borbu francuskih rudara i radničke klase Francuske i pozvao sve sindikalne organizacije u našoj zemlji da organizuju prikupljanje pomoći francuskim drugovima. Naši sindikati su i ranije pokretali i uspješno ukazivali pomoć (Albaniji, grčkom narodu, borcima u Španiji, štrajkačima u Francuskoj, borcima protiv fašizma u Portugaliji) svim borcima za prava i interese radničke klase. Ovog puta naša radnička klasa ima mnogo više materijalnih sredstava da manifestuje svoju ljubav i solidarnost prema onima što se u rudarskim oknima juga i sjevera Francuske herojski suprotstavljaju brutalnom nasilju Mokovih policiskih i marokanskih snaga, jer je naša zemlja iz godine u godinu bogatija.

Sindikati Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Italije, Velike Britanije, Belgije i Rumunije — takođe su pripremili prikupljanje pomoći za štrajkače, a radnička klasa Sjedinjenih Američkih Država našla je načina da izrazi svoje simpatije francuskim drugovima i svoje gnušanje protiv hitlerovskih metoda kojima se maršalizovana vlada Francuske služi u borbi protiv radnika. Samo je žalosno da o solidarnosti radničke klase Jugoslavije vođi francuskih komunista neće da pomenu ni riječi!

Solidarnost radničke klase, to novo oružje o kome je pjevao najveći pjesnik naše epohe, Majakovski, pokazuje u sve jačoj mjeri svoj značaj u borbi za mir, slobodu i napredak. Ona povezuje i čeliči oslobodilačku borbu porobljenih naroda Burme i Malaje, Indonezije i Indokine i drma rudnicima uranijuma u Belgijskom Kongu, ona pokreće milione ljudi prema svjetlu slobode i socijalizma. Od tog novog oružja strahuju zajedno Čerčil i Bevin, Blum i Mok, volstritski maheri, kraljevi i krvnici. Strah od moralne snage antiimperijalističkog fronta goni atomske diplomate da u palati Šajo u Parizu gube živce, zaboravljaju red i obzire i na međunarodnoj konferenciji čine ispade dostojne pomahnitalih hazardera koji prijetnjama hoće da prikriju moralni bankrot.

Sa kongresa Jedinstvenih sindikata Jugoslavije upućen je i Organizaciji ujedinjenih nacija zahtev za održanje mira i onemogućenje ratnih mahinacija.

Mihailo LALIĆ

REPORTAŽA SA XXIV BIENALA

SABLASTI NA LAGUNAMA

U dvoranama venecijanskog Bienala vonja na mrtvace. Mislio sam isprva da su tome krivi ovi stari paviljoni što su nekoliko godina stajali neprozračeni. Ali su me već prvi pogledi na stvarnost oko sebe uvjerili o protivnom: to se Picassovi harlekini i manekeni svih mogućih de Chirica, sve sablasti Maxa Ernsta i Salvatora Dalia raspadaju po zidovima. Osjetile su svoju konačnu i neopozivu propast sve fatalne aveti, pa, prije no što nestanu u ništavilu, zakazale su sastanak u mletačkim Giardinima: aveti već mrtve (one iz herojskog doba kubizma) kao i one tek rođene (mumije Massima Campigli i Minguzzieve žene-zvijeri).

Zlatne Tizianove daljine žare se nad vodama oko grada i — modernom slikarstvu uprkos — sve je još uvijek lijepo i svijetlo kao u cinquecentu. Niz lagune puše jesenski vjetar i tjera prema Chioggi ribarske bragozze sa crvenim i žutim jedrima, a otraga na »terrafermi« naslućujem pejsaže kao na slikama Lorenza Lotta. Čuje se iz arsenala i brodogradilišta zvonjava čekića, a grad živi i bruji na kanalima. U kojem sam to vijeku?

Gledam ovu čudnu svitu što pleše mrtvački ples na zidovima. Sastali su se iz svih škola iz svih zemalja: klepeću kosturi, valjaju se debeli gmazovi, a usred kubističkih kulisa krevelje se harlekini. Po »trgovima Italije«, onim šareno obojenim prostorima De Chirichovih platna, hodaju nesigurnim koracima drveni manekeni (a pošto smo u Italiji imaju čak i antikne naslove i atribute): Hektor je nježno susreo klepetavu Andromahu i nagnuo k njoj svoju drvenu glavu bez lica (1917), a »Trubadur« (1916) pokazuje očitu namjeru da uznemiri »Uznemirujuće muze« (1916), nepomična strašila što sjede na nekom trgu pred kneževim dvorom u Ferrari. Na »Pobuni mudraca« centralni motiv jest pomno islikana hrpa dvopeka, a na »Metafizičkom interieuru« — neka fabrika.

Slikao je Giorgio de Chirico te slike u doba Prvog svjetskog rata (a govori se da je upravo njihovom pomoću mogao kod vojnog liječnika isposlovati diagnozu umobolnog) i one su sada izložene na početku talijanskog paviljona, u okviru prikaza »metafizičkog slikarstva«, koje je De Chirico u to doba »izmislio« u ferarskoj kasarni. Ima, dakle, ta talijanska metafizička linija svoj konkretni metafizički izvor, a linija se uskoro pretvorila u trokut: Carlo Carra pridružio mu se iz futurističkog tabora sa svojom beskrvnom paletom, a Giorgio Morandi sa beskonačnim nizom boca, koje su i sada izložene u ubitačnoj monotoniji geometrijskih oblika. A između straničа toga metafizičkog trokuta pliva bezglava zvijer-žena Artura Martini i stoje kipovi sa idiotskim ispranim licima. Počima ona perverzna linija talijanske skulpture, koju bi bilo preblago označiti naturalističkom. Zbog kakve nemoći u ekspresiji mogle su nastati terakote Umberta Baglioni i Napoleona Martinuzzi i kako mora da je bilo duboko ispražnjenje i negiranje čovjeka u sredini, koja je tako temeljito upropastila nadarenost Giacoma Manzu-a, i u kojoj su mogli nastati ovi drveni »Konjanici« Marina Marini, drveni konjanici od sadre bez ljudskih oblika. A nakon te infantilne praznine dočekuje nas u slijedećoj dvorani pobješnjela »sadržajnost«: primitivnost nedovršenih oblika na kipovima Luciana Minguzzi (prema kojemu su kipovi Fritza Wortube u austrijskom paviljonu čista klasika) i užas nejasne životinjske ekspresivnosti Roberta Bertagnina: iz jedne hrpe ljudskih udova vire dvije ogavne glave, »morski čovjek« hoda četveronoške i ždere sirovu ribu..

★

Nekoliko sam sati proboravio usred tih paklenskih vizija, koje su stvorene da izazovu u čovjeku gađenje nad životom. Vidio sam čovječuljke iz debla istesane sjekirom, kipove od stakla i naslikane staklene figure Virgilia Guidi kako hodaju po platnima; mnoštvo glasnih i afektiranih izmišljotina, koje su nadglasavale i ona skromna platna, u kojima se komad prirode pojavio u svojoj prvotnoj nevinosti. U sobi Massima Campigli (nekoliko desetaka hoptskih maska, s uvjek istim licem i uvijek istim bojama visjelo je na sva četiri zida) počeo sam sumnjati: ne zbiva li to netko šalu s nama? Potražio sam sa strahom između deset dvorana punih »apstraktnog slikarstva« dvoranu »novog fronta umjetnosti«. To je navodno napredna grupacija, u kojoj su se okupili najbolji elementi talijanske likovne umjetnosti. Našao sam nekoliko »astratista« najčišćeg pravca i Renata Gutusa, koji s kubističkim oblicima i plakatskim bojama slika radnika u polju. Usred dvorane pet aktova Alberta Viani: pet skupina ovalnih i eliptoidnih forma koje rastu jedna iz druge.

★

Kao krakovi polipa prodiru uplivi imperijalističkih banaka u tijelo jedne stare kulture. Oslabljene vladavinom lažnog i forsiranog akademizma za fašističkih decenija, zdrave tradicije renesanse i velikih majstora talijanskog baroka nisu u stanju da dadu otpor razornom snobizmu koji, u očitoj paraleli sa Marshalovim planom, razara i one mogućnosti koje je razdoblje nacionalnog Risorgimenta uspjelo da obnovi u 19 vijeku. A donijeli su pljačkaši i svoju savremenu »umjetnost« u svoju novu koloniju: skulpturu Henry Moore-a.

Piše za tog skulptora u katalogu izložbe kako on gaji duboko poštovanje za genij Michelangela i kako je »uprkos koncentriranja na vrijednost oblika Moore ostao humanista, jer se većim dijelom izražava posredstvom ljudskoga lika«. O tom posljednjem korifeju imperijalističkog antihumanizma pišu se knjige: tako je u Italiji o njegovoj »umjetnosti« napisao »hermetičku« knjigu hermetički kritičar Argan. U tim dvoranama engleskog paviljona pred radovima ovog skulptora koji poštuje Michelangela, poželio sam ljepotu životinjskih forma. Stvarnost kulture imperijalizma stoji pred nama u svoj svojoj strahoti, tužnija od svih dekadansa koje su se zbile u historiji, puna prikrivene sadržajnosti i simbolike: to je fašističko vrijeme oblikovalo sve svoje užase, ratove i pokolje, logore i gomile lješeva. Što pričate o utopijama! Kakve sunčane države, kakvo praskozorje socijalizma! Diluvijalne protoplazme formiraju se u nerazlučenim masama, plaze gmazovi, a u praoblicima tek se naziru zametci nekih budućih egzistencija. Nema čovjeka i nema -hi storije! Ni Venecije nema sa lupom čekića iz arsenala, ni starih venecijanskih majstora sa zlaćanim snom o ljepšem životu i nikakav uspon svijesti usred naših savremenih zbivanja ne može spasiti čovječanstvo iz ovog prethistorijskog košmara!

★

Prema tom tupom pesimizmu, što se isparuje iz savremene umjetnosti imperijalizma, predmeti izloženi u antirealističkom paviljnu zbirke Guggenheim čine se kao igračke za djecu. Izgledaju već pomalo smiješni danas ti nemoćni proizvodi, koji bi trebalo da budu dokaz stvaralačke snage čovjeka: Archipenko, Brancussi, Lipchitz; Paul Klee, Kandinsky i Maljević, Max Ernst, Andre Masson i Salvator Dali; Joan Miro, Yves Tanguy i toliki drugi oko njih, svi okupljeni na jednom mjestu u zaglušnoj kakofoniji pod geslom »krize objekta«. Počima ta kriza sa posljednjom fazom kapitalizma, produbljuje se u doba velikih imperijalističkih ratova, a sada je sve skupa u agoniji, koja se zove astratizam ili besadržajna umjetnost, sa sporadički »kontenutističkim« izletima u prabiološku nakaznost.

A nije nikakvo čudo što je ta agonija uzela oblik euforije. Svi su paviljoni u povišenoj temperaturi: od beskonačnih talijanskih »apstraktnih dvorana« do onog što se zove američka umetnost; sve isto: u Belgiji, kao u — Palestini. U francuskom je paviljonu netko pokušao da unese malo reda: dekorativizam Braque-a odijelili su od misticizma Rouaultova; u trećoj dvorani su Chagallove krave u oblacima (»misteriji i snovi« — piše u katalogu), a u sredini: francuska moderna, slaba i epigonska. Slijedbenica dekadenata.

Ima nacija koje su pokušale spasiti se retrospektivama, pa je nedavna prošlost izašla još jednom na javu: kasna bečka secesija sa Egonom Schiele u austrijskom, anemični provincijalni kolorizam u poljskom, češkom i mađarskom paviljonu; sa personalnim retrospektivama Oscara Kokozchke i Paula Klee-a ekspresionizam iz svoje borbene faze, a u njemačkom paviljonu: ono što je ostalo od slikarstva u zemlji iznad koje su prošli ekspresionizam i fašizam. Poznata imena: Otto Dix, Karl Hofer, Max Pechstein, Schmidt-Rottluff — bljedi sljedbenici sebe samih, epigoni svog vlastitog slikarstva od nekada.

A bili su to talijanski historičari umjetnosti, koji su naslutili opasnost ove Walpurgine noći: trebalo je zahvatiti dalje u prošlost, dati kakvu takvu protutežu vampirskom plesu i izbjeći, u ovom nelagodnom poslijeratnom vremenu koban dojam kojeg ostavlja posljednjih četrdeset godina. Roberto Longhi od bolonjskog univerziteta, predložio je retrospektivu francuskih impresionista. Iz raznih evropskih zbirka i galerija uzelo se ono što se moglo uzeti, bez sistema, i bez kapitalnih djela, i — da bi se dala iluzija nekadanje veličine — formirala se, za one koji neće da prihvate Chagalla i Moorea, ova retrospektiva iz bulvarsko-romantičnog perioda kla sne vladavine. Kao potajna nostalgija građana i malograđana stoji ova izložba impresionista na kraju dvadeset četvrtog Bienala u Veneciji godine 1948.

Četvrte godine nakon svršetka rata, a ni jedne riječi o ratu! Tupa stihijnost prirode i zvjerstva ljudi sadržani su i fetišizirani u mnogim djelima, ali nitko nije izrekao ni riječi protesta. Prihvatimo čovjeka onakvog kakav jeste, zaboravimo i oprostimo ludilo i zvjerstva koja proizlaze iz naše prirode — to je koban fatalistički moral što izvire iz umjetnosti Martinia i Moorea.

A za taj i takav XXIV. Bienale godine 1948 talijanska napredna kritika pisala je (u »Unita« 8 juna 1948) kako ona prestavlja »pokušaj da se zajedno svrstaju — kao u kakvoj herojskoj solidarnoj barikadi — radovi svih onih koji nastoje da od svog zanata umjetnika učine oruđe u službi čovječanstva i njegove budućnosti.« A ta barikada polazi od impresionista koji da su veliki »realisti 19 vijeka«, što »sanjaju i konstruiraju revolucionarne utopije«, pa do Rouaulta, Braquea i Picassa, a osobito Picassa, jer je on »razbio apstraktnu defenzivnu Cezanneovu shemu« i »dao smrtni udarac formalnoj metafizici, ideologizmu i tehnicizmu u modernoj umjetnosti.« I sada treba rekonstruisati jedinstvo forme i sadržaja, a umjetnici koji su od svih na cijelom svijetu najviše pozvani da to učine jesu upravo talijanski. Italija će »u obnovi umjetnosti i prevladavanju krize odigrati ulogu hegemona.«

Na marginama ovih formulacija suvišni su svi komentari: one govore riječito o izvjesnim duhovnim i političkim situacijama, kako to govore slike i kipovi. O situacijama, za koje bismo rado da su u naprednoj umjetnosti i kritici svih zemalja već ostale otraga kao odavno prevladana prošlost. Umjesto da bude povod za nebulozno mudrovanje, XXIV. Bienale trebalo je da bude, osobito u Italiji, polazna tačka teoretske bitke, koja bi spomenutu situaciju raščistila i objasnila osnovne pojmove.

A nije za to ni trebalo mnogo truda; jer ako ikada, a ono upravo sada, pred ovim nagomilanim masama iznakaženih likova, pojmovi su se objasnili sami od sebe. Ne može se, danas, tri godine nakon završetka rata govoriti o humanizmu u slikama Picassa, ni o realizmu u radovima Renata Gutusa. Istina o stvarnosti nameće se neodoljivom snagom, istina o društvenoj i političkoj stvarnosti imperijalizma koju treba oblikovati, kao i istina o toj neljudskoj umjetnosti, što kao korov buja na rubu jedne umiruće kulture i koja je u ovim odlučnim vremenima na venecijanskom Bienalu još jednom samu sebe tako temeljito raskrinkala.

G. GAMULIN

OSVRTI NA KNJIGE

MAKEDONSKA PROZA I POEZIJA NA SLOVENAČKOM JEZIKU

Sva specifičnost kulturnog razvitka makedonskog naroda, čiji je jezik postigao stvarnu punopravnost i punu slobodu razvoja tek pre nekoliko godina, uspešnim završetkom narodnooslobodilačke borbe, bila je u velikoj meri uslovljena baš tim istoriskim preokretom. Makedonska književnost, u stvari još sasvim mlada i na samom početku svoga uspona, sa književnim jezikom, koji još nije definitivno fiksiran, pobudila je jači interes kod pojedinih naših naroda. U Slovenaca, za poslednje tri godine, gotovo redovito su objavljivani, naročito u novinama, informativni napisi o stanju i novostima u makedonskoj književnosti. Dok je u Zagrebu, dosad, objavljena u hrvatskom prevodu knjiga omladinske proze Slavka Janevskog (kod »Prosvjete«), dotle su se poslednjih godinu dana u Ljubljani pojavile već dve knjige iz makedonske književnosti, izbor pripovedaka (»Makedonske povesti« kod »Mladinske knjige«) i izbor poezije (»Makedonska poezija« kod »Slovenskog knjižnog zavoda«).

Knjigu makedonske proze pripremio je Franc Jeza, koji je napisao i opsežan informativni uvod na početku knjige. U tom predgovoru Jeza je prikazao makedonsku književnost od samih početaka, sredinom 18. veka pa sve do naših dana. Spominjući »Lexikon tetraglosson« moskopolskog monaha Daniela, znači rečnik četiri balkanska jezika: grčkog, albanskog, vlaškog i makedonskog, u kojoj je knjizi makedonski govor, bitoljsko narečje, po prvi put štampan, Jeza prikazuje najkarakterističnije momente iz makedonske književnosti preko Joakima Krčovskog i Kirila Pejčinovića, braće Miladinovih, Rajka Žinzifova, Gligora Prličeva i kasnijih književnih trudbenika sve do Koste Racina, Nedelkovskog i Markovskog do najmlađih. Šteta što nije ni rečju spomenut mladi pesnik iz prespanske pečalbarske porodice, Mite Bogoevski, koji je sa dvadeset i tri godine pao kao partizan, 1942. godine.

U knjizi je objavljeno šest proznih napisa četiri pisca. Zastupljeni su: Vlado Maleski-Tale jednom, Ivan Točko dvema, Kole Čašule isto dvema i Jovan Boškovski jednom omanjom prozom. Cilj ove prve knjige, prevedene sa makedonskog u Slovenaca, bio je u prvom redu da barem u najosnovnijim potezima informira.

Pre neki dan objavljena antologija makedonske poezije, štampana posle prilično intenzivne i dugotrajne pripreme, još je značajnija i sistematskije pripremljena. Ovo je uopšte prva antologija makedonske poezije, pa je stoga njeno značenje utoliko veće. Velika je zasluga samog dr. Frana Petre-a, Slovenca i prodekana Skopskog univerziteta, koji je načinio izbor pesama koje je trebalo prevesti, a ujedno napisao i opširan predgovor o makedonskoj književnosti, u prvom redu o poeziji. Njegov je predgovor produbljeniji od Jezina, pokazuje već i rezultate proučavanja makedonske književnosti na licu mesta od strane samog autora, pa su i neki zaključci puniji i temelje se na studiranju same građe.

Kao prevodioci sarađivali su na ovoj antologiji Oton Župančič, Mile Klopčić, Igo Gruden, Jože Udovič, Lili Novy, Fran Albreht, Bogomil Fatur i Cene Vipotnik, dakle u svemu osam slovenačkih prevodilaca-pesnika. Gotovo redovito je svaki od prevodilaca preveo pesme jednog pesnika, osim nekih izuzetaka. Tako je Župančič obradio najstarije doba makedonske poezije i preveo, pored četiri makedonske narodne pesme, još po dve pesme Konstantina Miladinova i Rajka Žinzifova. Naročito je uspeo prepev pesme »Glas« Žinzifova.

Kosta Racin, kao najkarakterističniji makedonski socijalni pesnik, zastupljen je sa šest pesama (Dnevi, Obiralci tobaka, Lenka, Na Strugi bi rad delavnico imel... Tatunčo, Kopači) koje je preveo Mile Klopčič. Igo Gruden je preveo šest pesama Venka Markovskog (Trujina, Altana, Mesec, Mati, Hajduška ljuba, Žanjci), Joža Udovič Kola Nedelkovskog (tri pesme), Fran Albreht Blaža Koneskog (dve pesme), Lili Novy Mita Bogoevskog (1) i Goga Ivanovskog (2 pesme), dok je Fatur preveo po dve pesme Slavka Janevskog i Aca Šopova, a na kraju Cene Vipotnik tri pesme Laze Karovskog. Pojedini prevodi makedonske poezije objavljeni su već krajem prošle godine u časopisu »Novi svet« u Ljubljani.

Prevodioci su imali težak posao. Iz samih se prevoda, koji su mestimično prelazili i u prepeve, vidi veliki trud koji su prevodioci uložili. Pojedine omaške (moram priznati da nisam bio u mogućnosti da sravnim sa originalom sve pesme već samo tekstove Koste Racina i Kola Nedelkovskog i jednu pesmu Venka Markovskog), uglavnom, ne kvare u znatnijoj meri utisak koji se dobija čitanjem. U »Altani« Venka Markovskog, npr., nije tumačena ispod crte reč »altan« iz trećeg stiha, iako su kod nekih pesama tumačene mnogo poznatije turske reči. I naglasak samog imena (Altana) je pogrešan. Igo Gruden, isto tako menja ritam, pa mu pesma u prevodu ispadne sasvim druga. To mu se dogodilo prošle godine sa »Hadži Dimitrom« Hrista Boteva, a sad opet sa »Altanom«. U veće greške treba ubrojati i »okras« iz predzadnjeg stiha Racinove pesme »Dnevi«, jer »singžiri« nisu nikakav ukras, već lanci, spone. U petom odeljku Racinove pesme »Na struga...« treba sedmi stih svakako da glasi isto tako kao što glasi i deveti, jer »kajmakot« iz originala ne može biti mleko.

Ovo su, sravnjujući uložen trud i postignuti uspeh, sitni nedostaci koji ne menjaju u suštini činjenicu da je ovom knjigom učinjen jedan značajan korak ka upoznavanju makedonske poezije u Slovenaca.

Tone POTOKAR

LIKOVI NAŠIH RUDARA

„NIKO NIJE REKAO: TEŠKO MI JE“

Roksanda NJEGUŠ

Na dan početka rada Prvog kongresa Jedinstvenih sindikata, Prezidijum Narodne skupštine FNRJ, za naročite zasluge u radu na obnovi i izgradnji zemlje odlikovao je ORDENOM ZA HRABROST raške rudare: Ivana Peršića, Pavu Sergovića, Alberta Palisku i Antona Faraguna.

Bilo je to četrnaeste godine. U Štrmačkom šahtu poginuo je podgrađivač Dinko Peršić. Devet dana kasnije rodio mu se sin, Ivan. Osamnaeste, bijeda je slomila i majku Ivanovu.

Ostalo ih je šestero: tri brata i tri sestre. Najstarije od petnaest godina. Rasuli su se po Labinštini, kao sluge kod gospode i imućnijih seljaka.

Četvero goveda čuvao je četverogodišnji Ivan kod strica u Sv. Nedjelji. A čim je malo porastao, ali još uvijek bos i nejak, čuvao je goveda i vozio stričevim kolima inžinjere na rudnik boksita. Tri ili četiri puta otišao je kriomice u školu, pa su mu i to zabranili.

U četrnaestoj godini pokušao je da razmahne krilima. Pored njive, na kojoj je orao, prolazili su kamioni. Zamolio je gazdu:

— Učio bih za šofera.

Ali je strina to vidjela i zaključala mu odijelo i cipele i on je opet ostao pastir i sluga. Ali je u duši već od lučio: ako me ne puste, pobjeći ću. Stric-srednjak razmišljao je i razmišljao pa konačno odlučio: neka Ivan ide u rudnik, on će podmititi talijansku gospodu da ga prime, a stanovaće dalje kod njega, zaradiće nešto, kapnuće koja para u kuću.

Tako je Ivan počeo kao vozač. Gurao je vagonete jednom rukom, a drugom se držao za lanac da ne odleti nizbrdo zajedno s njima. Ujutro bi odradio svoju nadnicu, a popodne vozio za strica. Novac je kapao u stričev džep. U Ivanovoj duši nejasno osjećanje: zar ću im dovijeka biti dužan?

I onda se Ivan zaljubio. A ljubav u poštenom srcu rađa i hrabrost. Pobjegao je u Šumber, oženio se, dobio dvoje djece, otslužio vojsku i kad se 1931 vratio kući posla za njega nije bilo. Obilazio je direkcije i direktore — uzalud. Na boksitu je tada radio poslovođa Stepančić i Ivan se obratio njemu: stvar stoji tako i tako, imam ženu i dvoje djece, dobar sam radnik, primite me.

— Ben, primiću te, ali ne zaboravi svoju dužnost, — rekao je poslovođa.

Svakog dana, idući na posao, Ivan je morao da prođe pored poslovođine kuće. U njoj je Stepančić držao krčmu i uveo nepisani zakon: koga on primi na posao, taj mora da pije u njegovoj krčmi svakog dana. Ivan nije mogao da pije, kod kuće je gladovala žena i dvoje djece, bijeda je davila i dugovi.

— Za te više nema posla, — rekao mu je zato poslije nekoliko dana Stepančić.

Sa kapom pod pazuhom obišao je opet Ivan pragove poslodavaca. Na rudniku ugljena direktor, fašista Battini: »Upiši se u knjigu, veli, zvaćemo te ako ustreba. »Postojala je takva knjiga u to vrijeme, u nju su upisivane stotine nezaposlenih koji su svakodnevno čučali pred vratima direkcije i čekali čudo, čekali posao.

A Ivanova djeca se suše. On opet obija pragove. Moli drugog poslovođu, Đanisia.

— Imaš li iskaznicu fašističke stranke? — pita Đanisi.

— Nemam.

— Onda nema ni posla.

I tako redom. A Ivan misli na oca, misli na labinske rudare, borce sa Štrmca, Vineža i Krapnja, na ricinus i konfinacije, na crvene zastave što još uvijek zavijore Prvog maja na zvonicima istarskih sela i misli da je lakše i umrijeti nego ponijeti na srcu fašističku iskaznicu. Vraća se kući sa strepnjom, čini mu se da ga oči njegove djece optužuju: zašto si nas, brate moj, stvarao, kad nisi kadar da nas prehraniš.

Neki radnici su ga posavjetovali, otiđi i Braušu, on je »kapoufičo«, ako daš pedeset lira, primiće te na posao.

Cijele noći razgovarao je Ivan sa ženom: kako ćemo mi, kako ćemo, odakle pedeset lira, nema ih, ne možeš ih stvoriti.

Ali nešto se moralo stvoriti. Labinski podesta, pretsjednik opštine, dao se podmititi na revers. I Ivanu je dao ceduljicu za direktora ugljenokopa. Primili su ga »na probu«, kao vozača.

Sve je to pričao Ivan Peršić, zamišljeno gledajući preko nas u Labinski grad.

— Krcali smo ugalj, ja i jedan drug kao ludi. Zamislí, kako si morao raditi. Dva čovjeka po 14 tona, golim rukama u jednoj smjeni. I znao sam: opet sam rob. Zaradim da jedva spašavam život familiji. A nad glavom mač, za sitnicu letiš s posla. Krcali smo, vjeruj, kao ludi i ponekad sjeli umorni i oznojeni, dahćući glasno kao psi, a naletio bi Đanisi: »Sjedite?! Pet lira globe i tri dana kući!«

Pet lira bilo je više od pola nadnice, a tri dana nerada — crna glad.

— I tek se vratiš na posao — nastavlja Ivan i počinje da uzbuđeno šeta po sobi uprave sindikata — upreš, vikneš nešto drugovima, a naleti opet neki fašistički pas: »A, ščavi, kučkini sinovi, opet govorite hrvatski! Za svaku riječ — dvije lire globe«.

Skupa je tada bila svaka hrvatska riječ u Istri.

Odjednom fašisti počeše na široko da ruju po Labinštini. Provrtiše nove hodnike i horizonte, poletješe vagoneti na električnu struju, zasjekačice pružiše svoje dugačke jezike sa čeličnim zubima pod slojeve, automatski čekići zabrujaše, nove stotine radnika ispuniše rovove. Radilo se lopovski, raubovalo, upropaštavalo. Musolini je trebao uglja za rat u Abisiniji.

Ivanu je u to vrijeme prišao njegov drug Ramnić.

— U Abisiniji se narod tuče protiv fašista. A mi fašistima dajemo ugalj. Razmisli, brate. Ti znaš šta znači biti rob po dva puta.

Ivan nije dugo razmišljao. Iza njega i njegovih drugova njihale su se stresaljke kao dugačke čelične zmije, kroz koje je tekao ugalj-otrov, koji će pomoći da se podave abisinska djeca. Bile su blizu otkopa. A rudari ih nisu sklanjali dok su pucali mine, nego rušili eksplozijama. Ivan je s drugovima dobijao šarafe za stresaljke i za vagonete, ali oni su šarafe bacali u zasip — jedan metak manje.

— Tada su gospoda bila jača i pokoriše Abisince, —uzdahnuo je Ivan Peršić, pričajući o tom vremenu. — A mi ostadošmo na frontu. Ubijali su nas. Pogledaj.

Izvukao je odnekud luksuzno opremljen žutkast album sa upadnim zlatnim naslovom »ARSA — SOCIETA ANONIMA CARBONIFERA«, štampan baš u godinama abisinskog rata, ilustrovan preciznim i dobrim fotografijama. Anonimno društvo nije, razumije se, štampalo album za radnike, nego kao dokaz fašističke »slave« za gospodu u svijetu. I ostavilo je dokaz svog zločinačkog rada u raškim rudnicima. Slikani su rudari, naročito namješteni, na poslu, velike galerije, hodnici otkopi, postrojenja, sve obasjano magnezijskom svjetlošću aparata, koji je uhvatio svaki detalj. Ali su »fotografi« zaboravili da na njihovim slikama neće biti nigdje podgrade, nigdje osiguranja, nigdje minimalnog znaka brige za život ljudi.

— Otiđi, pogledaj njihove službene statistike i dokumente što su ostali, — kaže Ivan. — Naći ćeš u svakoj godini cirka dvije stotine mrtvih. Grabili su, raubovali, trideset sedme ne znam ni sam koliko je ljudi izginulo, četrdesete su zapisali 280, a ja sam ih prebrojio preko četiri stotine. Ej, jeftine su tada naše glave bile.

Kad su Nijemci napali zemlju Sovjeta, Ramnić je opet došao Ivanu Peršiću.

— Udarili su, lopovi, na Rusiju, na radničku zemlju, brate. A mi dajemo ugalj. Staljin nas je pozvao u borbu... Razmisli, Ivane.

U Ivanu je zadrhtalo srce: Rusija u ratu! Oštar bol i beskrajna nada. Iznad usplamtjelih crnih očiju sastale su se u ravnoj liniji nakostrešene obrve:

— Lopov neka razmišlja — ja ću se boriti!

I otpočela je sabotaža. Nijedan rudarski stručnjak nije mogao da pronađe uzroke ni uzročnike kvara na mašinama, bušilicama, transformatorima. Alat je letio u staro gvožđe, stresaljke se rušile. I odmah zatim kroz jame je prošao glas brzinom električne struje:

— Naši su se digli u Jugoslaviji! »Ribelli«, to su naši. U raškim jamama pohranjene su krvave zastave Labinske republike. Oko njih, drugovi! Da ih razvijemo zajedno sa zastavama jugoslovenskih proletera! Da ne plaćamo dvije lire globe za svaku materinju riječ. Za radničku kâvu*, za slobodu!

I odlaze prvi kuriri Labinštine preko stare granice. Rudar i diverzant Mate Štemberga odlazi na Planik da traži vezu s partizanima. Benazić, Golja, Bertić i drugi prebacuju prve borce Istre u odrede.

A Ivan Peršić organizuje sabotaže, kupi pomoć borcima, izgara. Na izlazu iz šahta rudare stalno dočekuju karabinjeri.

— Danas uzmu jednoga, sutra drugoga, nikad ne znaš kad će doći tvoja ura, — sjeća se Ivan.

Jednog septembarskog dana četrdesetitreće zatrubile su sirene u Raši i Podlabinu. Brod u Raškom kanalu ispalio je sedam topovskih metaka. Zadrhtala su rudarska okna, istarska brda, seljačke kućice. Sve živo slilo se na ceste koje su vodile u Podlabin i Rašu.

— Narode, po oružje! — klicao je Ivan. — Kapitulirala je Italija.

Rasle su povorke, starice su nosile sjekire, seljaci vile i kose, djeca su grabila kamenje, rudari iskopavali karabinke, nijemi su progovorili.

Pod samim Labinom zaštektao je na narod fašistički mitraljez.

— Sloboda ne pada s neba, — vikali su rudari. — Naprijed!

Na juriš su pozvale i dve karabinke koje su s proplanka otvorile vatru na fašiste. Licul Španac, labinski sin, bio je na čelu. Jurnule su kolone rudara i seljaka i dvije hiljade italijanskih vojnika i karabinjera bilo je razoružano.

Zastava Labinske republike, okupana sviježom krvlju boraca za slobodu, uskrsla je u jugoslovenskoj Republici. Nju je trebalo još braniti, boriti se za nju.

Nijemci su počeli ofanzivu. Ivan je otišao sa rudarima-dobrovoljcima u oganj bitaka. Digli su most kod Raše. Nacisti su nadirali iz Pule I bitke su se redale: Medančići, koje su Švabe do temelja spalili, Vodnjan, Dičići, Žminj, stara granica i natrag. Bili su opkoljeni i komandir je rekao: »Probijajte se u manjim grupama. Oružje čuvajte. Ti Ivane idi na svoj teren.«

Ivan se probio do Labinštine, narod mu je pokazivao put i hranio ga. U Labinu je postao član ilegalnog narodnog odbora i po zadatku otišao u rudnik.

— Radio sam uvijek u trećoj smjeni, po noći, — sa lukavim smiješkom podvlači Ivan. — U rudniku sve ide po komandi narodne vlasti. Nijemci i karabinjeri tu nisu mogli ništa. Nadzornici slušaju naše direktive. Ja ulazim, jednu noć radim, a tri odlazim u odred, u akcije.

Pratio je kretanje Nijemaca, nosio eksploziv, rezao telefonske linije, rušio ograde ,tukao se.

U Raši i Labinu bili su Nijemci, u Podlabinu karabinjeri. Zadatak je dala Partija: pohvatati ih! Jedan je pokušaj propao. Drugi put je sa jedanaest drugova uspjeo: karabinjeri su odvučeni partizanskoj komandi. S njima roba i municija. A druge noći grupa je ispraznila magazin i odnijela partizanima odijela, cipele, čebad.

— A nadzornici su pisali nadnice, — smije se Ivan na sav glas i vrti na glavi tamnomodri kačket, sličan fašističkom.

Februara četrdesetičetvrte fašistički špijun otkrio je Ivana. Uhvatili su ga na spavanju, odveli u Rašu i isprebijali. Onda su ga ispitivali. Fašista mu je sjeo sučelice i na svaki Ivanov odgovor udarao ga šakom u lice. Nije pomoglo. Ivan nije govorio.

Fašista je otvorio ladicu, uzeo lisičine, vezao Ivanu ruke na leđima, provukao uže koje je visilo u uglu kroz lisičine i objesio tako Ivana. Bilo je to zloglasno »anbinden«, tako su visili labinski štrajkači pod Austrijom u ratu, pod fašističkom Italijom u drugom ratu.

— Kao da si me stavio u maštil vruće vode, mislio sam, umrijeću, — zamračenih očiju sjeća se Ivan.

Poslije dva sata dolazi fašista:

— Banditu, govori!

— Ne.

Tukao je obješenog Ivana, dok mu krv nije navalila na usta.

Poslije tri sata, isto. Samo je krv potekla jače.

— Sada ćeš kazati!

— Kao i prije.

Bacili su ga u ćeliju, odveli u zatvore Pole, Trsta i na kraju otpremili u Dahau. Iz Dahaua su ga odveli u fabriku oružja. Sabotirao je. Odveli su ga na švicarsku granicu da gradi pod zemljom neko preduzeće.

— Znaš i sama, dvanaest sati se radilo u vodi. Dvanaest drugova je dobijalo kilogram nečeg što su oni zvali kruh. Svaki dan oko mene umire petnaest-dvadeset ljudi. I ja osjećam da ću pasti. Jedne večeri ušao sam u baraku da se ogrijem, groznica me tresla. Uhvatiše me dvojica nacista, poletješe za mnom, jedan sa kocem, drugi sa gumenom palicom. Gonili su me dugo po baraki i tukli, dok se nisam bez svijesti svalio na zemlju. A kad dođoh k sebi, osjećam mokar sam. Opipam, krv. Ubo me, skot, nožem u butinu. Išao sam na rad, znam, ubiće me inače. Vozio sam s jednim Rusom kolica, povelika, puna zemlje. Nakrcaju oni koliko hoće. Uprli nas dvojica, a kola ni makac. Nijemac po nama kundakom. Meni krv poletila opet iz rane, i Rus kao da će pasti, srce mi se stislo, svu volju sam u šake sakupio i vidim, Rus mi se zagledao u oči, misli na mene, i nadošla snaga, ko bi znao otkuda i meni i njemu, pa se izvukosmo.

Šest mjeseci izdržao je Ivan, pa je

* radnik

NA IZVORU NARODNOG STVARALAŠTVA

Na ovom festivalu, kao retko gde dosad, čovek je mogao da vidi i upozna sve vidove i forme bogatog narodnog stvaralaštva. Pored pesme i igre, pored sviranja na najraznovrsnijim i, čak, veoma starim instrumentima, neke grupe su izvele i nekoliko uspelih pantomima. Duboko u sećanju svakog gledaoca ostaće ratnička pantomima koju je izvela jedna šiptarska grupa, kao i šaljiva pantomima o lovu na zečeve druge jedne, makedonske, grupe. Ovi ljudi, inače seljaci po zanimanju, tako su lepo glumili, da je gledalac — bez obzira na naivnu sadržinu ovih pantomima — na momente prosto zaboravljao da to nisu pred njim profesionalni glumci nego obični ljudi iz naroda, koji, možda, nisu nikada u svom životu ni videli pozorište. Isto tako, gledaoce su snažno impresionirale svojim izvođenjem i manjinske grupe (Šiptari, Turci, Cigani), koje su bile brojno zastupljene na festivalu. Politika bratstva i jedinstva naše Partije i marksističko-lenjinističkog rešenja nacionalnog pitanja u našoj zemlji i ovde je dobila svoju punu konkretizaciju. Makedonci, u čvrstom i bratskom jedinstvu sa svojim manjinama, koje u Narodnoj Republici Makedoniji, kao i u čitavoj FNRJ, uživaju punu jednakost i ravnopravnost, idu danas sigurno ka svom sve bržem i većem kulturnom podizanju, ka sve bržem i obimnijem usvajanju kulturnih tekovina koje su im donedavno, usled porobljivačke politike bivših vlastodržaca, bile skoro potpuno nepristupačne.

Na festivalu su, najzad, gledaoci imali prilike da vide i upoznaju i veoma veliko bogatstvo u nošnji makedonskog i drugih naroda N. R. Makedonije; pravi spektar boja, šara i vezova. Skoro svaki srez, pa čak i skoro svako selo, ima svoju specifičnu narodnu nošnju koja se po nečemu razlikuje i odvaja od nošnje drugih, često i vrlo bliskih mesta i srezova.

Šta je pokazao veliki festival makedonskih narodnih igara i pesama u Skoplju?

On je, pre svega, pokazao — kada je reč o njegovim očiglednim i rečitim rezultatima — da samo jedan oslobođeni, da samo slobodan narod može i ima mogućnosti da svoje vekovima sputavane snage ovako i na ovaj način, u ovim i ovakvim masovnim, razmerama razmahne i manifestuje, kao što je to učinio makedonski narod u festivalske dane. Masovnost ovog festivala, jeste, nesumnjivo, u prvom redu plod dobre organizacije, jednog prethodnog dobro smišljenog i vođenog rada na njegovim pripremama, ali je, s druge strane, sve što se tamo videlo i čulo nosilo jasan i nedvosmislen pečat onog, svežeg, poletnog i novog, što je mogla doneti, i donela samo naša narodnooslobodilačka borba, samo naša narodna revolucija koja sve iz osnova menja i preobražava. Makedonski melos naročito onaj starijeg datuma, sav je, da se tako izrazimo natopljen tugom i tegobom, što je posledica čitavih decenija provedenih u ropstvu i neslobodi. Pa i taj i takav melos, možemo smelo da tvrdimo, danas zvuči novom snagom i patosom, snagom i patosom koji sobom donosi samo socijalizam, a da i ne govorimo o novim temama i motivima koji su se rodili tek u toku borbe i posle nje, u periodu socijalističke izgradnje.

Drugo. Ovakvi masovni festivali,

Bitoljska grupa na festivalu

kao što je bio ovaj u Skoplju, pored nesumnjivih političkih rezultata, koji se ogledaju u sve većem i čvršćem zbližavanju naroda, na čisto kulturnom planu omogućavaju da se u širokim razmerama izmenjuju različita iskustva, da se lakše sumiraju postignuća i izvrše potrebna uopštavanja. Bez te i takve izmene iskustava, nesumnjivo, daleko bi bilo teže uočiti sve kvalitete i sve nedostatke, sve probleme — koji su iz dana u dan sve složeniji i složeniji — kulturno-prosvetnog rada.

Treće. Na ovakve masovne festivale dolazi veliki broj kulturno-umetničkih društava sela i grada i tu, u plemenitoj utakmici, teže da postignu što bolje uspehe. Vraćajući se s festivala na teren, ova kulturno-umetnička društva, obogaćena novim znanjem i novim iskustvima, na taj način su, bez ikakve sumnje, obezbeđena od toga da u daljem svom radu začame, zastanu na onom što su dotle postigla ili da se čak, što se dešavalo ranije, i raspadnu. Pripremajući se za takmičenje, za festivale, ona se i organizaciono učvršćuju.

Četvrto. Na ovakvim masovnim festivalima narodnih pesama i igara i naše narodne vlasti, koje i te kako mnogo pažnje posvećuju danas kulturnom uzdizanju narodnih masa, i razne kulturno-prosvetne institucije, kojima je to struka, dolaze do široke mogućnosti da tu vrše izbor i čitavih grupa i pojedinaca (pevača, igrača, svirača) za stvaranje svog republičkog ansambla. Republički ansambli narodnih pesama i igara se danas nameću kao neophodnost za svaku našu Republiku, ako želimo da narodni folklor ne samo očuvamo, nego i razvijemo i podignemo na jedan viši stepen.

I, najzad, peto, što uvek i uvek treba naglašavati i ponavljati: na ovakvim velikim kulturnim manifestacijama, više nego igde, naši muzičari i koreografi imaju prilike ne samo da se bolje i bliže upoznaju s narodnom umetnošću, nego i da zabeleže obilje novih tema i motiva. Čini nam se da je jedan od glavnih nedostataka festivala u Skoplju bio baš u tome, što to beleženje i zapisivanje narodnih pesama i igara, premda ga je bilo, nije planski i sistematski vršeno, što nije unapred i kako valja pripremljeno. Naši muzičari moraju postati svesni te činjenice, da njihovo buduće stvaranje, ako se zaista želi da bude narodnoblisko i shvatljivo narodu, mora da polazi sa izvora narodnog stvaralaštva, pa bilo da se radi o obradi, bilo o masovnoj pesmi, bilo o kompoziciji više umetničke forme.

Kod nas se mnogo diskutuje i o obradi i o takozvanoj masovnoj i borbenoj pesmi. Često se čuje mišljenje, koje je u svojoj osnovi tačno, da je kod nas veoma, veoma mali broj i dobrih obrada i dobrih masovnih pesama i da se one skoro na prste mogu izbrojati. Nama se čini da se osnovna slabost, koju su ispoljili naši kompozitori u svom dosadašnjem radu, sastoji u tome što su se oni i kod obrada, i naročito kod masovnih pesama prilično udaljili i od narodne melodije i od narodnih ritma. Izgovori da naš jezik nije pogodan za stvaranje masovnih pesama naročito zbog njegove akcentuacije, ne mogu se održati, jer imamo čitav niz vrlo dobrih i odličnih narodnih partizanskih pesama, koje je sam narod stvorio, a koje dokazuju sasvim suprotno. Pa i na festivalu u Skoplju slušaoci su mogli da čuju jednu vrlo dobru masovnu pesmu o novoj Jugoslaviji, poteklu iz naroda, kojoj se, čini nam se, nema šta prigovoriti. Uostalom, to su sve pitanja za jednu opsežnu i širu diskusiju.

Tanasije MLADENOVIĆ

RADIO-EMISIJA POSVEĆENA »KNJIŽEVNIM NOVINAMA«

Radio Beograd uveo je novu emisiju: »Iz Književnih novina« koju daje redovno svakog ponedeljka u 16 časova. U emisiji se daje pregled sledećeg broja »Književnih novina« i donose odabrani prilozi iz njega. Na taj način mogu se naši čitaoci iz udaljenijih krajeva već u ponedeljak upoznati sa sadržajem novog broja.

LJUBIJANSKI FESTIVAL

Na festivalu, koji je od 10 do 17 oktobra održan u Ljubljani učestvovali su isključivo ljubljanski kulturno-prosvetni aktivi. Širina koju je festival dobio, kako u pogledu trajanja tako i u pogledu broja posetilaca, vanredna je, i pretstavlja vidan znak masovnosti i napretka kulturno-prosvetnog rada u Ljubljani. Masovni karakter ovih priredaba pokazuju i same brojke: u okviru festivala održano je 26 priredaba, koje su obuhvatile 13 sektora rada sa područja narodne prosvete, nauke, umetnosti itd. Sudelovali su pevači, muzičari, solisti, glumci, igrači i fiskulturnici, zatim naučnici, umetnici, školski kolektivi i drugi. Na festivalu je nastupilo 52 aktiva Narodne prosvete sa 2358 članova. Ti podaci ubedljivo svedoče da je festival bio zaista masovna kulturna manifestacija, naročito kada se uzme u obzir da je ovim priredbama prisustvovalo 64.700 ljudi.

Programi koncerata i drugih priredaba bili su brižljivo odabrani. Može se samo zameriti da je na solističkom koncertu bilo nekih sasvim beznačajnih stvari, i da je koncert pevačkih zborova bio stilski neujednačen, pošto je izbor programa bio prepušten samim horovima, umesto da je sastavljen po jedinstvenoj zamisli.

Značajno je i to da je festival obogatio našu muzičku kulturu novim umetničkim ostvarenjima. Na izložbi smo videli 15 novih velikih istoriskih slika, koje znače interesantnu novinu u radu naših slikara. Te slike još nisu konačna ostvarenja istoriskih zamisli i njima bi trebalo dati konačni oblik tek posle temeljnih istoriskih i slikarskih studija. Živo interesovanje za ovu izložbu, koja kao celina pretstavlja najbolje što nam je dao festival, dokaz je da je zamišljao o uređenju budućeg gradskog istoriskog muzeja pravilna i da treba produžiti putem koji je ova izložba pokazala.

Naša još oskudna umetnost pozorišta lutaka obogaćena je novom igrom, dramatizacijom Ingoličeve priče »Udarna brigada«. Ovaj mali komad, koji treba na temelju praktičnog iskustva još upotpuniti, pretstavlja lep doprinos programu naših pozorišta lutaka. Premijera ove igre bila je ujedno i otvaranje novog pozorišta lutaka.

Gradski kulturno-istoriski muzej je druga ustanova koja je predata javnosti u festivalskoj nedelji. Dalje obogaćenje su dve masovne pesme: »Pesma rada« od Radovana Gobeca i »Naša petoletka« od Rada Simonitia, koje su dobile najbolju ocenu u natečaju za masovne pesme. Na festivalu su ove kompozicije prvi put izvedene.

Uvod u festivalske dane bilo je otvaranje velike izložbe u devet dvorana Moderne galerije. Izložbeni materijal bio je podeljen na tri zasebna dela: škole i narodno-prosvetna delatnost u Ljubljani, gradivo o istoriskom razvoju Ljubljane, i umetničke slike grada od starijih do najmlađih slikara. Sva tri dela izložbe imala su zajednički cilj: prikaz grada i njegove delatnosti, sa naglašavanjem današnje problematike i uz perspektivu budućeg razvoja.

Izložba je bila posećena kao retko koja izložba u Ljubljani. Ona je pružala zaista obiman materijal o našoj kulturno-prosvetnoj delatnosti, o radu pionira u školi i van nje, o radu omladine, naročito s obzirom na njeno stručno uzdizanje, o delatnosti aktiva Narodne prosvete, kulturno-umetničkih ustanova itd.

U drugom delu izložbe izložen je materijal o istoriskom razvoju Ljubljane od mostičarskog doba, preko rimske i slovenske epohe, najznačajnijih razdoblja srednjeg veka, do vremena između dva rata i današnje epohe izgradnje socijalizma u našoj zemlji. Na izložbi je, zahvaljujući saradnji naših stručnjaka, jasno prikazana istorija grada. Za taj deo izložbe naši likovni umetnici izradili su 15 velikih istoriskih slika, od kojih je svaka pretstavljala po jedno razdoblje u istoriji Ljubljane. Pored toga bili su i izloženi istoriski predmeti, plakete, otisci, planovi, itd.

U trećem delu izložbe izložene su slike grada Ljubljane, ukupno 55 radova dvadesetpetorice naših slikara.

Ova izložba pretstavljala je veliki uspeh, možda najveći uspeh cele festivalske priredbe.

Muzički deo festivala otvoren je revijom pevačkih horova. Ova priredba pokazala je kvalitativni i idejno-umetnički napredak u sadržaju i izvođenju programa, ali i mnoge tehničke slabosti pojedinih horova, koje su posledica glasovne neujednačenosti i preteških kompozicija, koje horovi biraju, mada im nisu dorasli. Sem toga pri sastavljanju programa nije bilo nekog zajedničkog kriterijuma, te je koncert nosio obeležje stilske neujednačenosti.

Činjenica da su na ovoj reviji nastupili horovi radničke omladine i horovi fabričkih radnica, koji su dali kvalitativan i idejno prečišćeni program, pretstavlja osnovnu karakteristiku ove priredbe i svedoči o plodnoj muzičkoj aktivnosti i naporima naših muzičkih kolektiva za postizanje visoke idejnosti naše muzičke kulture.

Na ljubljanskom festivalu nastupilo je 6 najboljih folklornih i plesnih grupa Ljubljane. Ova priredba pokazala je stepen koji smo postigli u ovoj najmlađoj grani naše kulturno-umetničke delatnosti. Na tome polju još nije postignut uspeh koji bi osigurao brži razvitak folklornih igara u Sloveniji. Treba imati u vidu da je ova grana naše kulture tek danas stekla uslove za razvitak. Pre rata ti su uslovi bili minimalni, materijalnih sredstava nije bilo, i samo zahvaljujući marljivosti retkih i usamljenih istraživača našeg folklora stvoreni su začeci naše nove narodne plesne umetnosti.

Na festivalskim priredbama videli smo niz slovenačkih folklornih igara iz Koruške, Bele Krajine, Štajerske, Panonije i Krasa, kao i raznolik izbor slavonskih igara. Umetnički stilizovane igre na folklorne motive, koje su grupe igrača izvodile, više su se približavale baletu nego folklornoj igri. To je ujedno i osnovni nedostatak folklornih grupa koje su nastupile na festivalu. I pored vidnog napretka koji je postignut, ova priredba pokazala je da će biti potrebno još mnogo istrajnog rada plesno-folklornih grupa, i da je naš osnovni zadatak stvaranje dobrog kadra koreografa.

Kao završna priredba festivala organizovano je masovno nastupanje svih ljubljanskih horova, svih duvačkih orkestara kao i pionirskih horova II reona. Nastupilo je preko 2000 pevača i 148 muzičara. Ova priredba imala je u celini zaista manifestativan i masovni karakter i pokazala znatnu muzičku kulturu našeg grada.

Kao rezultat jednogodišnjeg rada horova i zajedničkog studiranja masovnih pesama naši udruženi horovi mogli su da izvedu program sastavljen isključivo od masovnih kompozicija, što je svakako značajan uspeh. Treba istaći da se kod pojedinih horskih grupa već može konstatovati prelaz od prvobitnog primitivnog masovnog pevanja ka povezivanju kvaliteta sa kvantitetom, što se moglo dobro uočiti kod mešovitih zborova, koji su, i pored toga što je grupa bila sastavljena od 15 horova, izveli tri pesme sa dubokim uživljavanjem i skladnom interpretacijom.

U okviru festivala održan je i monstr-koncert duvačkih orkestara pod vedrim nebom, na kome je sa neobičnim skladom izvedena »Fedora« od Čajkovskog.

Treba istaći da je ovaj festival bio neobično brižljivo pripremljen. Svim aktivima ostavljeno je dovoljno vremena da dobro uvežbaju program. Festival je u celini pretstavljao značajnu manifestaciju kulturno-prosvetne delatnosti u Ljubljani, manifestaciju, koja je dala potstreka našim aktivima za još življi i još plodniji rad.

Zvone MIKLOVIĆ

Lice i naličje

PLAKAT KOJI OPOMINJE

U primenjenoj umetnosti jednu od najefikasnijih uloga vrši plakat kao sredstvo propagande i kao sredstvo umetničkog vaspitanja, zbog toga što je plakat u svakodnevnom i najbližem kontaktu sa narodnim masama. Više no u ma kojoj drugoj grani primenjene umetnosti, u plakatu treba da se u dostojnoj umetničkoj i grafičkoj obradi ogleda stremljenje i polet današnjice, zdrav dekorativno-realistički smisao, a pre svega siguran umetnički ukus. Na oglasnim stubovima stalno se pojavljuju plakati, više ili manje uspeli, kojima se oglašavaju važne kulturne, političke ili umetničke manifestacije. Plakati, osim što vrše važnu društvenu funkciju, prvi su, koji na prvi pogled, odaju stepen kulturno-umetničkog razvitka naroda, grada i sredine u kojoj se pojavljuju.

Zato bi trebalo da plakatu, kao važnoj grani likovno-umetničkog stvaranja, umetnička kritika posvećuje pažnju.

Ove kratke napomene izazvao je plakat, koji je ovih dana osvanuo na oglasnim stubovima. To je plakat koji oglašava dve godišnjice: četvrtu godišnjicu oslobođenja Splita i pola veka splitskog sporta. Obe te slavne godišnjice pretstavljene su jednim od najneukusnijih i najdiletantskijih plakata, koji su osvanuli na našim ulicama. Jedna lutka od gume, bez traga lepote ljudskoga tela, neestetska i neukusna, u nekom beživotnom stavu, treba da pretstavi našeg mladog fiskulturnika. Isto tako beživotna i gumena figura, kao senka toga fiskulturnika, pojavljuje se figura naše fiskulturnice. Međutim, taj plakat, manje obeležava dve značajne godišnjice, nego što sugeriše misao koliko se još treba boriti protiv izvesnih dekadentnih manira neukusnosti i nakaznosti kao nasleđa prošlosti.

P. K.

NAŠI MUZEJI

RAD ZEMALJSKOG MUZEJA U SARAJEVU

U ovoj godini Zemaljski muzej u Sarajevu obratio je najveću pažnju na terenski rad u cilju skupljanja novih predmeta.

Stručnjaci arheološkog odeljenja radili su na terenu od aprila do oktobra i izvršili sistematski pregled terena. Naročito su se zadržali u onim krajevima Bosne i Hercegovine koji su bili slabije ispitani i gde je ove godine izvršeno nekoliko manjih iskopavanja. Najbolji rezultati postignuti su na ispitivanju preistoriskih nalazišta. Završno iskopavanje pećine Hrustovače u 1947 godini i probna kopanja u dolini reke Bile kod Travnika u 1948 godini dala su Muzeju mnoštvo predmeta iz neolitskog perioda. Iz rimskog perioda iskopana je u Stocu grobnica naročite konstrukcije u kojoj su nađeni značajni predmeti. U toku 1948 godine otkopana je srednjevekovna crkvina u Zgošći kod Kaknja i nekoliko grobova iz kasnijeg Srednjeg veka u Mogorjelu. U nekropoli Radimlja (Hercegovina) snimljeno je nekoliko stećaka i načinjeni su otisci natpisa i ukrasnih motiva. Sem toga su ispitani ostaci uništenog slovenskog groblja kod Bosanske Rače.

Stručnjaci etnografskog odeljenja izvršili su niz putovanja sa zadatkom da skupe što više predmeta naše narodne kulture. Za 175 dana rada na terenu oni su sabrali 367 novih predmeta, većinom oruđa za proizvodnju.

Radnici arhivskog otseka, pored sređivanja i objavljivanja arhivskog materijala, uspešno rade i na posebnim studijama, koristeći se turskom arhivskom građom.

Jedan od najvećih uspeha Muzeja bio je u tome što je preko svog Glasnika obnovio i dalje razvio veze sa muzejima i naučnim ustanovama u našoj zemlji, kao i sa mnogim naučnim ustanovama u inostranstvu. Naročito su razvijene veze sa Sovjetskim Savezom i zemljama narodne demokratije. Veća zamena izdanja izvršena je sa Akademijom znanosti i umjetnosti u Zagrebu, a u inostranstvu sa bibliotekom Ermitaža u Lenjingradu, Univerzitetskom bibliotekom u Pragu, Institutom za preistoriju u Pragu, Akademijom umetnosti u Krakovu i Preistoriskim institutom univerziteta u Poznanju. Naročitu pomoć u knjigama svog izdanja Muzej je pružio Etnografskom muzeju u Sofiji i etnografskom odeljenju u Torunju (Poljska), koji je u toku rata opustošen.

S. K.

POKRAJINSKI MUZEJ U MARIBORU

Obnova u ratu oštećene zgrade Pokrajinskog muzeja u Mariboru sastojala se iz temeljite opravke krova i skoro potpune obnove muzejskih prostorija i uređaja. Obnova eksponata, koji su bili oštećeni ili opljačkani od okupatora, zatim konserviranje, čišćenje i drugo zahtevalo je dugotrajan i požrtvovan rad. Radovi na obnovi Muzeja uglavnom su završeni krajem septembra 1947. kada je ova naučna ustanova otvorena za publiku.

Od maja 1945. istovremeno s obnovom, Pokrajinski muzej u Mariboru učestvovao je sa mnogo inicijative u repatrijaciji slovenačkih knjiga i dokumentata, koje je okupator od 1941 do 1943 godine oteo i odvukao u Grac.

Organizaciono je Pokrajinski muzej u Mariboru do rata bio vezan za odbor Muzejskog društva i Istoriskog društva u Mariboru. Posle oslobođenja Mesni narodni odbor Maribora primio je upravu nad Muzejom. Pored Mesnog odbora, Muzej pomaže i Ministarstvo prosvete Slovenije i on je time postao javni državni muzej i dobio sve mogućnosti za svoj puni razvoj.

Danas ovaj muzej ima arheološko, etnografsko, mariborsko-topografsko, umetničko-obrtno i istorisko-umetničko, odeljenje, odeljenje narodnooslobodilačke borbe, kao i odeljenje stanbene kulture, prirodopisno odeljenje i arhivu — sve neposredno vezano za severoistočnu Sloveniju sa Podravljem i Pomurjem. Površina izložbenog prostora iznosi oko 2500 kvadratnih metara sa oko 4700 eksponata. Ako se uzme u obzir da se u magacinima nalazi preko 13.000 predmeta, Muzej spada među najveće muzejske ustanove u FNRJ.

Uprava Muzeja sarađuje živo sa Zavodom za zaštitu i naučno proučavanje spomenika i priprema inventarisanje naročito arheoloških, etnografskih i umetničkih spomenika na terenu. Sem toga sarađuje sa Istoriskim društvom u Mariboru na popisivanja građiva za ekonomsku i socijalnu istoriju, kao i za istoriju narodnooslobodilačkog rata.

Pokrajinski muzej u Mariboru razvio se toliko da se osetila potreba da se podeli. Sadašnji, prvenstveno kulturno-istoriski muzej delovaće kao takav i ubuduće, a iz njega će se izdvojiti prirodopisni i tehnološki predmeti i formirati novi prirodopisno-tehnološki muzej. Ta potreba se ukazala ne samo zbog dosadašnjeg razvitka Pokrajinskog muzeja, nego je postala i vrlo aktuelna zbog industrijalizacije mariborskog kraja i čitave severoistočne Slovenije u toku Titove petoletke.

Predradnje oko formiranja prirodopisno-tehnološkog muzeja i u vezi s tim izdvajanje prirodopisnih zbirki iz mariborskog Muzeja preuzelo je u zajednici sa upravom Muzejsko društvo. Izvršni odbor Mesnog narodnog odbora Maribora postarao se za prostorije, koje su potrebne za početak rada novog mariborskog prirodopisno-tehnološkog muzeja.

Razvitak Pokrajinskog muzeja u Mariboru rezultat je najuže saradnje uprave Muzeja i narodnih vlasti. Poseta Muzeja je dobra. Među posetiocima je najviše omladine, kako školske, tako i radničke.

F. B.

BIBLIOGRAFIJA

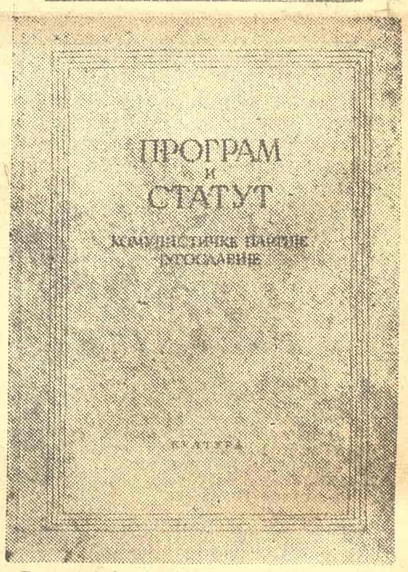

Program i statut Komunističke partije Jugoslavije. Usvojeni na V kongresu KPJ. Izdanje »Kulture«, Beograd—Zagreb, 1948. Cena 9 dinara.

Ivo Andrić: **Travnička kronika.** Konzularski časi. Preveo Severin Šali. Izdanje Državne založbe Slovenije, Ljubljana, 1948.

Slavko Janevski: **Pesni.** Izdalo Državno knigoizdatelstvo na Makedonija, Skopje, 1948.

Lazo Karovski: **Tikveška legenda.** Poema. Izdalo Državno knigoizdatelstvo na Makedonija, Skopje, 1948. Cena 6 dinara.

Gogo Ivanovski: **Stihoi.** Izdalo Državno knigoizdatelstvo na Makedonija, Skopje, 1948. Cena 8 dinara.

Junak nad junaci. Epski narodni pesni za Marka Kraleta. Redaktor Jovan Boškovski. Izdalo Državno knigoizdatelstvo na Makedonija, Skopje, 1948. Cena 23 dinara.

A. P. Čehov: **Kaštanka.** Raskaz. Izdalo Državno knigoizdatelstvo na Makedonija, Skopje, 1948. Cena 5 dinara.

Veljko Vlahović: **O liku komuniste.** »Društvo i nauka«, svezak 1, izdanje »Glas rada«, Zagreb, 1948. Cena 8 dinara.

P. Gapočka: **Povezanost ličnih i društvenih interesa u socijalizmu.** »Društvo i nauka«, svezak 2, izdanje »Glas rada«, Zagreb, 1948. Cena 8 dinara.

Maksim Gorki: **Deveti januara.** »Mala narodna knjižnica«, svezak 1, izdanje »Glas rada«, Zagreb, 1948. Cena 10 dinara.

Konstantin Fedin: **Kako su crtali Lenjina.** »Mala narodna knjižnica«, svezak 3, izdanje »Glas rada«, Zagreb, 1948. Cena 7 dinara.

Silvije Strahimir Kranjčević: **Cime se ljudi tješe.** Momenti iz života. »Mala narodna knjižnica«, svezak 4, izdanje »Glas rada«, Zagreb, 1948. Cena 9 dinara.

Ivo Andrić: **Put Alije Derzeleza.** »Mala narodna knjižnica«, svezak 5, izdanje »Glas rada«, Zagreb, 1948. Cena 10 dinara.

Gi de Mopasan: **Jadna Dunda.** »Mala narodna knjižnica«, svezak 6, izdanje »Glas rada«, Zagreb, 1948. Cena 12 dinara.

Marko Miljanov: **Primjeri čojstva i junaštva.** Odabrane strane. Izdanje »Narodne knjige«, Cetinje, 1948.

UREDNICI:
Jovan Popović, Čedomir Minderović i Marijan Jurković

PRETPLATA ZA KNJIŽEVNE NOVINE
Za našu zemlju na 3 meseca 35 dinara, na 6 meseci 70 dinara i na godinu dana 140 dinara.
Za inostranstvo: na 3 meseca 50 dinara, na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara.
Rukopisi se ne vraćaju.
Broj čekovnog računa 1-9060040
Poštanski fah 617.

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba«, Beograd, Dečanska 31.

---

klonuo. Otpremili su ga sa transportom teških bolesnika. Do krematorija Nijemac ipak nije mogao da ga dovuče, jer je sloboda presrela Ivana na putu.

— Imao sam 35 kila i tifus, — konstatira Ivan, kao da to mora da ide zajedno. — Ali je moja zemlja bila slobodna, rudnik, kâva naša, radnička. Ja moram da živim, moram da živim, mislio sam ležeći u bolnici, moram da živim. Htjeo sam svom snagom i, vidiš, ostadoh živ. Avgusta četrdesetipete došao sam kući. »Kâva je naša« — vikali su mi rudari. Otišao sam u rudnik, kao prvi kopač ..

Zagasita koža njegovog lica lako se zarumenila od uzbuđenja, kad je dodao mekim, za njega, neobičnim glasom:

— ... i kao član Partije.

Dvadeset dana kasnije Ivan je bio predradnik. U prvom takmičenju s raškom jamom organizovao je po novom sistemu rad na otkopu, objasnio drugovima šta znači svaka tona ugljena našoj zemlji:

— Kad se mi pitamo, koliki smo na otkopu — dvadeset. A kad odgovaramo — jedan. Znači, svi raditi kao jedan.

Trebalo je liječiti rane zadate rudniku zločinačkim radom kapitalista i dati domovini uglja. Ivan je imao brigadu od 22 rudara. Norma: 105 vagoneta po smjeni. Na drugim mjestima falilo je rudara.

— Radićemo sa 20 ljudi i premašiti normu, — obavezao se Ivan i premašio obavezu: 110, 112, 113 vagoneta.

Norma se digla: 110 vagoneta.

— Drugovi, tumačio je Ivan Peršić, — plan je porastao, mi smo porasli, biće prije socijalizam Karbun je važan, kilo karbuna kao kilo zlata. Kapitalisti neće krcat za nas. Sami ćemo stvoriti.

Ivan je dao još dva radnika na druge otkope i sa 18 rudara počeo da raste: 125, 128, 132 vagoneta. Uzimao je lošije radnike i radeći s njima stvarao udarnike. Na svakih sedam metara jurišala je njegova trojka: kopač, podgrađivač, vozač. To je bio novi sistem u radu Ivanovu. Kad je dolazilo drvo sa šahta teklo je po lančanom Ivanovom sistemu preko radničkih ruku do otkopa. Dizao je norme i premašivao ih. Rastao je sa planom, sa svojom zemljom. Čuvao je ljude i rudnik. Postao je udarnik, ponos kolektiva. Vlada Republike Hrvatske nagradila ga je sa 15.000 dinara. Svaku stopu jame Ivan je nosio u srcu, u krvi. Znao je ,rudnik će tako svi zavoljeti, on je žila kucavica, lijep i njegovan.

Znao je to i neprijatelj i zato je skovao nesreću. Htjeo je da pogodi u živo srce radost oslobođenog rada i izgradnju socijalizma. Lopovska ruka imperijalističkog slugana izazvala je na jednoj sekciji podlabinske jame eksploziju. Ivanu se prvi trenutak krv sledila, a onda je zadrhtao čitavim tijelom, stavio na leđa aparat s kisikom, uzeo kalij—patrone i sišao na mjesto nesreće. Iz raške jame, hodnikom pod zemljom ,došao je Faraguna Anton, svijetla kosa mu je virila ispod natučenog radničkog kačketa, smeđe vjerne oči komuniste i bivšeg partizana gorjele su kao za vrijeme juriša njegove XIII divizije. Doletjeli su sa maskama Paliska Berto, Sergović Pave, Gobo Anton i sve više i više dobrovoljaca.

Iznijeli su nastradale drugove, spašavali ranjene. A onda su naišli na gust dim — eksplozija je izazvala vatru u rudniku »Osloboditi rudnik od vatre«, pala je lozinka. Ušli su u dim i izgledalo im je da će sagorjeti. Došlo je rukovodstvo, drugovi iz Beograda, iz ostalih rudnika. Stručnjaci su pravili plan. U jednom hodniku gorio je i kamen, i ruda i drvo. A Ivan je s drugovima bacao kamenu prašinu na vatru tri dana bez prestanka. Voda se nije smjela upotrebiti. Ali prašina također nije pomogla. Gradili su baraže da okuju neprijatelja i okovali su ga. Ali se vatra provukla kroz stare radove, kud je bilo zarušavano, na gornji horizont. Dobrovoljci su poletjeli da je preteknu. Gradili su baraže i podgrade na starim hodnicima, kud su se probijali da predusretnu neprijatelja. Svaki korak — veći napor, gušći dim i jača vrućina. Na nekim mjestima puzali su na koljenima. Ponegdje je sloj, kroz koji su se probijali, bio tako uzak da se s aparatima za kisik nije moglo u njemu raditi. Jedan je onda skidao masku i udarao čekićem, a drugi mu je u lice štrcao vodu iz gumene cijevi da lakše diše. Vrućina je bila do 57 stepeni. Preko hodnika u vatri bacali su ljestve i pretrčavali, dizali baraže, na jednom niskopu sedam ih je puzilo na koljenima. Dim gust, ništa se nije vidjelo, lampa se nije mogla ni nazrijeti. Pipali su jednom rukom šine zbog smjera, a drugom se držali jedan za drugoga da se ne izgube. U starim radovima voda im je bila do pasa, ali oni su išli po tragu neprijatelja. Živo vapno stvaralo se od velike toplote i oni su opet okivali barażama. Na drugim mjestima posavljali su široke cijevi za vodu, četrnaest ljudi uspijevalo je da zavije dva šarafa, gvožđe je peklo, ničeg se čovjek nije mogao dotaći. Po devetnaest sati ostajali su u jami bez prekida, mijenjali boce sa kisikom, ponekad padali u nesvijest od vrućine, drugovi su ih iznosili u čiste hodnike i čim bi došli k sebi htjeli su natrag. Drugovi spolja slali su im hranu, spremajući je s posebnom ljubavlju.

— Kakvi su bili ljudi, — potresen priča Ivan Peršić — Miliji od očiju u glavi. Jedna četvorka iz Trbovlja u srcu će mi uvijek ostati. A naši! Život bi dao za njih. I inžinjeri, Pamić, Marinović ...

— Niko nije rekao »teško je« — svjedoči Faraguna —. To ne valja govoriti. Nego »dajmo, naprijed, čovjek je jači od vatre ...«

Činilo im se da je sramota o teškoćama govoriti. A mnogo je njihova znoja isteklo da pogasi vatru koja je htjela da sagori ne samo rudnik nego i oduševljenje graditelja. Ali nije uspio ni imperijalista ni vatra. Svaka dva sata mijenjali su dobrovoljci mokra odijela, ali nisu napuštali front. I kad su zadavili neprijatelja na frontu, pomoću aparata su otkrili da se zavukao na donji horizont. Potukli su ga i tamo. U jednom starom hodniku opet je bio podigao glavu, ali je i tu savladan.

Drhtale su ruke Ivanove i njegovih drugova, često nije bilo daha, ali bitka se nastavljala. Na red je došlo podgrađivanje vatrom oštećenih hodnika, osposobljavanje otkopa. A kad su i to završili, izišli su pred rukovodtsvo. Pobjedničku radost nisu mogle da sakriju skromne riječi:

— Zadatak je bio — osloboditi rudnik. Zadatak smo izvršili.

Direkcija ih je poslala na more, u Rabac, rudarsko ljetovalište ispod Labinskog brežuljka. Poslije petnaest dana vratili su se svaki na svoj otkop. Ivan je najavio takmičenje i obratio se drugovima:

— Karbun je važan. Kilo karbuna, kao kilo zlata, za socijalizam ...